

ERKEN DÖNEM FARŞÇA MESNEVİLERDE BEZM - I-

YRD. DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU*

ÖZ

Bezm, Arapça bir kelime olan meclisin anlam dünyasıyla eşdeğer olan bir kelimedir. İçki içilen, eğlenilen ve muhabbet yapılan yemekli, büyük şenlik ve eğlencedir. Bir toplumun sosyokültürel tarihi içerisinde önemli bir yeri kapsayan, yazıldıkları devre ait oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden, sosyal hayatla ilgili zengin materyaller sunan eğlence ve şenlikler, mesnevîlere de yansımış, bir takım izler bırakmıştır. Bu izler, maddî unsurlar olarak toplumun kültürel dünyasını oluşturan sosyal tarih belgesidir. Mesnevîlerde bezm olgusu, geniş bir yelpazeden ele alınmıştır.

Her şeyden önce bezm, düzenlenmesine vesile olan ve oldukça çok boyutlu gerekçeleriyle başlar. Sonra bezmi düzenleyenler öne çıkar. Katılımcılar da bezmin oluşmasını sağlar. Bezmin işleyişi geniş bir hizmet ehli tarafından sağlanır. Bezme katılımcıların uyması gereken kurallar, bezmin vazgeçilmezlerindedir. Bezmin kendine özge alet ve gereçleri, bezmin görünümünü, konumunu ve pozisyonunu yansıtan unsurlardır. Bezmin düzenlenmesi için mekânlara gereksinim duyulur. Bu mekânlar, süslenir ve dizayn edilir. Bezimde alışkanlık haline gelen, ma'mul olan ve bezmin doğasına uygun olan bazı eylem ve olaylar sergilenir. Bir zaman diliminde başlayan bezm, yine belirli bir zaman ve müddet içerisinde biter.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, bezm, eğlence, kültürel değerler.

---

* Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim üyesi. Email: sadikarmutlu@windowslive.com.

ABSTRACT

The word bezm in Arabic means gathering. The term means a big festival and party in which people drink, entertain and have a chat. Festivals and parties have an important place in socio-cultural history of a society; contain rather detailed information on the period when they were written; and give rich materials about the social life. Mesnevis also include these festivals and parties, which made some marks. These marks are documents of social history which constitute cultural world of a society as material elements. Bezm is told in mesnevis in a wide range of aspects.

First of all, bezm starts with multidimensional reasons which lead it to be held. Then, those who hold bezm come to the fore. Participants also contribute to the holding of bezm. A large number of capable people help running of bezm. The rules to be followed by participants are indispensable for bezm. It is the unique instruments and materials of bezm that reflect its appearance, position and state. Places are required for bezm to be held. These places are decorated and designed. Some events and acts which have been a pattern, rooted and suitable for its nature are performed. Bezm which starts in a period ends in a certain time and duration.

Key words: Mesnevi, Bezm, Entertainment, Cultural Values

چکیده

بزم، مترادف با معنی کلمه ی مجلس که عربی می باشد، است. مجلس مهمانی بزرگی هست که همراه با عیش و نوش و طرب می باشد. آداب و رسوم و جشنهایی که ریشه در تاریخ و فرهنگ و مسایل اجتماعی یک ملت داشته در مثنویها نیز انعکاس و نمود یافته و آثاری از خود به جای گذاشته است. این آثار به عنوان عناصر مادی از جمله عوامل تشکیل دهنده دنیای فرهنگی ملت بوده که بصورت برگه ها تاریخ اجتماعی تجلی می یابد. در مثنویها مورد بزم محدوده گسترده ای را به خود اختصاص داده است.

پیش از هر چیز دیگر بزم با واقعیتهای پدید آورنده آن که ابعاد وسیعی را نیز در بر می گیرد به وجود می آید. در مرحله بعدی افرادی که بزم را بوجود می آورند نمود می یابند.

Şirket k ndeg n hem باعث تشکيل بزم مي شوند. بزم نيز از سوي تعداد زيادي خدمتگذار اداره مي گردد. تابع بودن و پايبندی افراد شرکت کننده به بزم از جمله مهمترين شروط آن مي باشد. عوامل و ابزار بزم از جمله عناصری است که جایگاه و دیدگاه بزم را منعکس می کند. برای ایجاد بزم نیاز به مکان هایی هست که این اماکن تزئین و طراحی می گردند. با توجه به رسوم مربوط به بزم بعضی عادات و اصول به نمایش گزارده می شوند. بزم در یک بازه زمانی مشخص شروع و پس از مدت محدودی اتمام می یابد.

کلید واژه ها: مثنوی، بزم، شادی، ارزش های فرهنگی

1. Giriş

Her toplumda yaşama kültürünün ortak noktaları vardır; yeme, içme, dinlenme, eğlence gibi. Bunlar toplumlarda zamanın şartlarına, toplumsal örf, âdet ve geleneklere göre farklılıklar gösterse de benzer yönler çoktur. Yaşama kültürünün önemli aktivitesi eğlencedir. Başka bir ifadeyle yaşamın önemli bir yönünü eğlence oluşturur. Eğlence, güzel vakit geçirmek, keyif almak için yapılan toplantılardır. Ortak nokta neşelenip eğlenmektir. Amaç bedenlere dinamizm kazandırmak, sıkıntıları unutturmak, günlük hayatın monotonluğunu kırmak, yeni bir heyecan ve zevk alma duygusunu geliştirmek, toplumun farklı kesitlerinden kişileri bir araya getirip birbirine yaklaştırarak sosyal ilişkileri kuvvetlendirmektir.

Aynı amaç doğrultusunda statüleri ne olursa olsun toplum katmanlarını oluşturan insanların, bireysel daha çok kitlesel veya ulus olarak, zamanlı veya zamansız, gelişigüzel daha çok belirlenen yerlerde bir araya gelerek, toplanmalarının amaçları doğrultusunda eylem sergiledikten sonra, topluca eğlenip çalgı ve şarkı dinlemeleri ve bu iki unsura bağlı olarak gelişen diğer yardımcı öğelerin çevrelediği eğlence, bezm olgusunu karşımıza çıkarır. Bu olgu, bir toplumun sosyokültürel yapısıyla ilintilidir, hatta iç içedir. Öyle ki bezmlerde yer alan; mutfak kültürü, giyim kuşam kültürü, çiçeklerin dünyası, eğlence ve şenlik anlayışı, musikî dünyası, toplum yaşamına ait gelenek, âdet, alışkanlık ve ritüeller, sergilenen davranış biçimleri, uyulması gereken kaide ve kurallar, mimari yapılar gibi maddî değerler,

sosyolojinin, kültür tarihinin, halk biliminin malzeme deposudur. Bütün bunları toplayıp bir araya getirdiğimizde, karşımıza bezm ve onun anlam dünyası ile malzemesi çıkar.

Bu makalede, yazdıkları andan itibaren şöhretini sonraki yüzyıllara taşımış ve benzeri konuda yazılan mesnevilere model olmuş; *Şâhnâme*, *Gerşâsbnâme*, *Vîs ü Râmîn*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Heft Peyker*, *İkbâl-nâme* ve *Şerefnâme* adıyla iki mesneviden oluşan *İskendernâme* başta olmak üzere erken dönemde yazılan bazı Farsça mesneviler seçilerek, “bezm” kavramı irdelenmeye çalışılmış, konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için de bazı kaynaklara, özellikle de önemli tarihi kaynaklara başvurularak, tarihsel bağlantıları gösterilmiştir.

2. BEZM

Dihhodâ bezmi “meclis-i şarâb u ceşn u mihmânî” yani konuk ağırlamak, şenlik düzenlemek ve şarap içmek için oturacak veya toplanılacak yer diye tarif eder (Dihhodâ 1372: X, 1042). Hasan Enverî, Dihhodâ’nın tanımına benzer bir tanım yapmıştır: “Bezm, meclis-i şâdî vü ceşn ü mihmânî” (Hasan Enverî 1386: II/958). Şâd mahlasıyla bilinen Muhammed Pâdşeh, çok meşhur olan sözlüğünde bezmi şöyle tarif eder: “meclis-i umûmen ve meclis-i ayş u neşât, husûsen” yani; *genel olarak oturulan her yer, özel olarak da eğlenmek ve yemek-içmek için bir araya gelip oturulan yere bezm denir* (Muhammed Pâdşeh 1363; I/704). Mu’în de “meclis-i şarâb u tarab u mihmânî vü ziyâfet” diyerek benzer tarif yapar (Mu’în 1360: I/523). Başka bir ifadeyle bezm, bir grubun eğlenmek, neşelenmek amacıyla etrafında çepeçevre oturan, çeşitli araç ve gereçlerden yararlanılarak düzenlenen bir meclise denir. Bu gün, “bezm” ve “meclis” aynı anlamda kullanılan iki kelimedir.

Meclis, Arapça bir kelime olarak “oturulan, toplanılan, bir araya gelinen bir mekân” anlamına gelmesi nedeniyle Pehlevicede olan bezm kelimesiyle yakından ilgilidir. Bundan dolayı bu iki kelime işlevsel olarak eş anlamlı kullanılmıştır. Bu tarife göre bezm denilince şarap içilen, eğlenen, yemek yenilen, açık ve kapalı mekânlarda kurulan, düzenlenen büyüklü-küçüklü eğlence akla gelir Fakat bezmi, içkili eğlence olarak algıarsak, onun kapsam ve içeriğini son derece dar

alana sıkıştırmış, işlevsel özelliklerini de azaltmış oluruz. Mutluluk ve sevinç üzerine kurulmuş, eğlencenin ağır bastığı toplumsal şenlik, âdet, töreler ve bunlara uygun davranış biçimleri olarak bakıldığında bu kelimenin anlam katmanlarının genişlediği gibi, işlevsel yönünün de arttığını görürüz. Klasik Fars Edebiyatında yazılan ve incelemesi yapılan mesnevilerde bezm, eğlencenin çok ötesinde ama eğlenceyi de içinde barındıran, çok yönlü işlev ve boyutları bünyesinde taşıyan, içeriği daha kapsamlı olan, çok boyutlu bir olgu ve bir toplumun kültür tarihinin arşiv belgesidir. Bu derinlik ve genişlik mesnevilerde kendini göstermiştir. Bu makalede bezm, böyle bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır.

İran yaratılış mitine göre büyük Ahura Mazda; yeryüzünü, gökyüzünü ve insanları yarattıktan sonra, onlar için mutluluğu, sevinci yaratmıştır. Mazdekîyân inancında da dört güçten biri sevinç ve mutluluktur (Oşîderî 1371: 433). Sevinç ve mutlulukların yaşandığı yerin başında bezm gelir. Bezm, hem yemekli, hem de müzikli eğlencelerin yapıldığı yerlerdir. Bezmde ziyafet sofraları kurulur, musiki eşliğinde eğlenilir.

Sasanî padişahları, ortak mutlulukları paylaşmak amacıyla büyük törenler düzenlemiş ve böyle törenleri önemsemişlerdir. Bu törenlerde binlerce hizmetçi bulundurulmuş, araç-gereç kullanılmış, binlerce şarkıcı ve çalgıcılar, köleler, aşçılar görev almıştır. Padişahın büyüklüğünü, devletin gücünü yansıtan bir gösterge olduğu için böyle törenler düzenlemeyi Sasanî şahları ciddi bir görev saymışlardır (İbn Belhî 1374: 251; Christensen 1370: 528). Gazneli sultanları da bezmle rin düzenlenmesine önem vermiş, üst seviyede devlet görevlilerini bu işler için vazifelendirmişler (Beyhakî 1362: 152).

Bezmler, normal hayatın akışında yani barış zamanlarında düzenlendiği gibi, savaş gibi olağan durumlarda da düzenlenmiştir. Bu da padişahların asli görevlerinden sayılan "bezm" ve "rezm" kavramlarını karşımıza çıkarır. Başka bir ifadeyle hükümdarların hayatları ya savaş alanlarında/rezm ya da eğlence törenlerinde/bezm geçer. Bu iki kavram, özellikle de bezm, mesnevilerde çeşitli boyutlarıyla işlenmiş, çok boyutlu anlatım ve renkli tasvirlerle, en küçük ayrıntıya varınca-ya kadar ele alınmıştır. Bu ayrıntılar: Munâsebethâ-yı Bezm, Eşhâs-ı

Bezm, Levâzım-ı Bezm, Mekânâ-yı Bezm, Zamân u Muddet-i Bezm ve Rohdâdhâ-yı Ma'mûl-ı Mecâlis-i Bezm başlıklarıyla ele alınmış, örneklendirme yoluna gidilmiştir.

2.1. Münâsebethâ-yı Bezm//Bezm Düzenleme Gereçekleri

2.1.1. İzdivâc//Evlenme

Bezmlerde amaç, bir araya gelmek, eğlenmek ve mutlu olmaktır. Bu ortamın oluşması için çok çeşitli sebepler vardır. Bu sebeplerin başında evlenme gelir. Bunu diğerleri takip eder Bezm düzenlenmesinin en önemli sebeplerinden biri “izdivâc” yani evliliklerdir. Evlenme, kutsal bir merasim, mutluluk veren bir eylem olarak görülmüştür. Evlilikler, *Şâhnâme*'de çok öne çıkmıştır. İki çeşit evlilikle karşılaşırız. Birinci grup temelinde aşk ve karşılıklı sevgi olan evliliklerdir. Zâl ile Rudâbe'nin evlilikleri gibi. Haftalarca süren bu evlilik törenleri, büyük bir bezmin düzenlenmesine vesile olmuş, bütün şehir zevk ve mutluluk sesleriyle dolmuş, neşe ve coşku içinde geçen bezm, bir cennete dönüşmüştür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 75-92, 118-120). Siyâvüş'un Türk hükümdarı Efrâsiyâb'ın kızı Ferngîs'le izdivacı aşk temelinde dayalı bir evliliklerdir. Bir hafta gece gündüz süren bu törende/bezmdede eğlence ve mutluluk sahneleri oldukça ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/98).

İkinci grup evlilikler siyasi evliliklerdir. Rakip iki devletin, güven içinde yaşayabilmeleri için barış anlaşmasının akabinde dostluklarının göstergesi olarak yaptıkları izdivaçlardır. Dârâb'ın Rûm padişahının kızı Nâhîd'le yaptığı evliliklerdir. Dârâb, Rûmlarla anlaşma yaptıktan sonra, Rûm hükümdarının kızıyla evlenir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/300). Enûşîrvân'ın gücünden korkan Çin hakanı, kızını Enûşîrvân'a vererek hem ülkesinin esenlik içerisinde, barış ortamında yaşamasını sağlamış hem de iki ülke arasında dostluk köprüleri kurmuştur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/173). Bu evliliklerden başka öldürülen hükümdarların kızlarıyla da izdivaç yapıldığı görülür. Dahhâk, Cemşîd'i öldürdükten sonra onun Şehrnevâz ve Ernevâz isimli dünya güzeli kızlarıyla evlenir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/51). Şâpûr'un, Mihrek'in kızıyla yaptığı evlilik de bu tür izdivaçlardandır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/169). İzdivaçlar; büyük, görkemli ve gös-

terişli bezmlerin düzenlenmesine neden olur. Bunlar mesnevilerde ayrıntılı bir şekilde, en ince detayına kadar tasvir edilir.

Mesnevilerde evliliklerin bir usûl çerçevesinde yapıldığı ve belirli aşamalardan geçtikten sonra gerçekleştiği görülür. İzdivaç, önce "hâstegârî" yani görücü gitmekle başlar. İzdivaç isteği, seçkin kişiler aracılığıyla yapılır. Ferîdûn, üç oğlunu evlendirmek için Cendel isimli seçkin ve en güvendiği adamını Yemen şahının yanına göndererek, oğullarına şahın kızlarını ister (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 44). Kâvûs da sadece çok güzel olduğunu duyduğu Sûdâbe'ye görücü olarak akıllı, tatlı dilli, aynı zamanda kahramanlarından birini Hâmârvân şahına gönderir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 189). Siyâvuş, Efrâsiyâb'ın kızı Ferngîs'i istemek için İran-Turan savaşlarının ünlü kahramanlarından Pîrân'ı Turan ülkesine görücü gönderir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 452).

Mesnevilerde görücülük olumlu sonuçlandığında ikinci aşamaya geçilir. "Gelin için hediye göndermek" evlilik öncesi işlerin en önemlisi sayılmıştır. Bu hediyelerin başında ziynet eşyaları, kırmızı altın ve incilerle süslenmiş halılar, ipek kumaşlar, altın ve gümüş paralar, altından yapılmış tahtirevanlar, cariyeler, köleler, zebercerd tabaklar, firuze bardaklar, incilerle süslenmiş taçlar, altın süslemeli örtüler, İran işi tabak ve bardaklar, altın taht, kürsü, kıymetli mücevherlerle süslenmiş nalınlar vb. sayılabilir. (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/99-100, 233; I/232).

İzdivacın bir sonraki aşaması "cehiz hazırlamak"tır. Büyük bir titizlikle hazırlanan ve şahlara layık olması için hiçbir özveriden çekinmeden hazırlanan göz kamaştırıcı cehiz, kız evine görkemli bir şekilde gönderilir. Gönderme işinde binlerce at, deve kullanılır. Atlar ve develer, süslü kumaşlarla süslenerek, katar halinde götürülür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/11).

Evliliğin önemli âdetlerinden biri de "gelin süslemek"tir. Süsleme işi için kıymetli mücevherlerden yararlanılır, başa altın taç takılır, ipekli elbiseler giydirilir. Süslemede lazım olan her türlü araç ve gereç kullanılır. Misk, gülsuyu, ıtır gibi çeşitli kokulardan da yararlanır. Genellikle süsleme işi görevli kişiler tarafından yapıldığı gibi gelinin annesi tarafından da gerçekleştirilir. Zâl, Rûdâbe ile evlendiğinde

Rûdâbe'yi süslemek işini annesi Sîndûht yapar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/228-229).

İzdivacın bir başka aşaması da “gelinin damat evine altın tahtirevan götürmesi”dir. Altın tahtirevan gelinle birlikte geldiği gibi önceden de gönderilmiş olabilir. Rûm hükümdarının kızı Meryem, Hüsvrev Pervîz'le evlendiği zaman şahlara yaraşan çeşitli mücevherlerle süslenmiş bir tahtirevanla gelir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/99). Beşiklerin mücevher dışında atlas ipeklerle, Rûm kumaşlarıyla süslediği de olmuştur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/145).

Gelin, damadın evine doğru yola çıkarken “gelin uğurlaması” yapılır. Gelin, hediye yüklü kervanlarla, köle ve cariyelerle birlikte yola koyulduğunda belli sayıda seçkin kişiler ve askerler, belli bir mesafeye kadar geline eşlik ederek onu uğurlar, sonra da geri dönerler. Mesnevilerde buna “bedreke kerden-i arûs” denir. Çin hakanı kızını evlendirdiği Enûşîrvân'ın yanına gönderirken, kızına Ceyhun nehri- nin kenarına kadar eşlik eder, onu uğurlar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/183-184). Rûm kayseri de kızı Meryem'i iki menzile kadar “bedreke kerden-i arus” yapar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/99).

Baba evinden yola koyulan gelini, damadın ailesi ve sarayın büyüklükleri “gelin karşılama”ya hazırlanırlar. Şehrin cadde ve sokakları süslenir, evlerin çatı ve teraslarına “âzîn” veya “âyîn” denilen küçük çadırlar kurulur. Gelin şehre girdiği andan itibaren güzergâhı boyunca bu çadırlardan başına altın, gümüş, gül, misk, zaferan ve benzeri şeyler saçılır. *Şâhnâme*'de bu sahneler oldukça fazladır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/184; IX/101).

İzdivacın son aşaması “besten-i akd” yani “*nikâh kıyma*” ve “*bezm düzenlemek*”tir. Söz ve akd, daha çok gelin ve damadın babaları arasında gerçekleştirilir. Genellikle de düğünün yapılacağı yerde akid kıyılır. Örneğin Ferîdûn'un oğullarının akdi Yemen'de (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/89), Kâvus'la Sûdâbe'nin akdi Mâhâran'da (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/133), Rüstem ve Tehmîne'nin akdi ile Sîyâvuş ve Ferngîs'in akdi sarayda yapılır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/100). Akid, gelinin mutluluk evine doğru kendi evinden hareket etmeden önce törelere uygun bir şekilde kıyılır. Akdin gerçekleşmesinin ardından görkemli şenlikler, göz kamaştırıcı bezmler düzenlenir. Bezmler gün-

lerce hatta haftalarca devam eder. Hem şehir halkı hem de saray ve de gelin ile damat gece gündüz uyumadan yer, içer ve eğlenirler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/233; II/134).

İzdivaç törenleri *Hüsrev ü Şîrîn*'de de çoktur. Hüsrev'in Meryem'le evliliği, Hüsrev'in Şeker'le izdivaç yapması, Şîrîn'in akdi ve de Şîrîn'in nedimlerinin evlenmeleri (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 285-286, 319, 386, 394, 422), *Şâhnâme*'de anlatılanlarla çok benzerlik gösterir. Bu benzerlik *Vîs ü Râmîn* (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 48, 84, 244), *Heft Peyker* (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 118, 160, 287, 333), *Şerefnâme* (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 239), *Gerşâsbnâme* (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 468), *Leylâ vü Mecnûn* (Nizâmî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 139), *Varka vü Gülşâh* (Ayyûkî, *Varka vü Gülşâh* 1343: 9-10)'ta da görülmektedir.

2.1.2. Tâc Gozarî//Taç Giyme

Bezm düzenleme sebeplerinden biri de "tâc gozarî" yani taç giyme, taç takma törenleridir. *Şâhnâme*'ye göre taç-gozarî, ilk kez Keyumers tarafından gerçekleştirilmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 11). Keyumers'ten sonra onun çocukları tahta geçmiş ve taç takmışlardır. Hüşeng, taç taktıktan sonra kendini "yedi iklim padişahı" ilan etmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 15). Sonra Lohrâsb'ın (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/418), Humâ'nın (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/354), Erdeşîr'in (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/154), Kûbâd'ın (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/253) ve diğer hükümdarların taç takma törenleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, bu merasimlerin ardından yapılan görkemli bezmler ve bu bezmlerdeki eğlence, sevinç, mutluluk zengin materyallerle anlatılmıştır. Tâc gozarî, *Şerefnâme* (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 258), *Vîs ü Râmîn* (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 371), *Hüsrev ü Şîrîn* (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 166), *Heft Peyker* (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 98-100) de aynı güzellik ve de edebi bir üslupla tasvir edilmiştir.

Ülke yönetimini ele geçiren, tahta geçen her hükümdar, özel bir merasimle taç giyer. Christensen, bu tören hakkında şöyle der: "Saltanat tahtı, sarayın en büyük salonunun sonuna konulur ve önüne de bir perde çekilir. Perde önünde belirli aralıklarla büyükler, seçkinler ve derece itibariyle yüksek makama sahip olanlar ayakta dururlar.

Ansızın perde açılır ve şah, altın işlemeli bir mindere yaslanmış, altın elbiseler giymiş olduğu halde tahtın üzerinde görünür.” *Şâhnâme*’de taç giyme merasimleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. *Şâhnâme*’ye göre Keyûmers, padişahlık makamına ulaşan ilk kişi olarak “âyîn-i taht u kulâh” yani taç giyme ve tahta oturma töreni yapar:

“Geçmiş zamanları araştıran, kahramanların öykülerini anlatan bir kimse, taç giyme ve tahta oturma törenini Keyûmers’in gerçekleştirdiğini ve onun ilk padişah olduğunu söyledi. Güneş, Hamel/Koç burcuna girdiğinde, cihan tazelandı, güzellik kazandı. Keyûmers, cihan üzerine efendi oldu/cihan padişahı oldu. Önceleri dağlar üzerine oturdu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 11). Görüldüğü gibi *Şâhnâme*’de yer alan Keyûmers’in tahtı sarayda değil, yüksek dağlar üzerindedir. Onun padişahlık evresi de bahar mevsimiyle aynı zamana rastlar. Yırtıcı hayvanların onun yanına geldiğini, tahtının dibine boyun eğip oturduklarını, Keyûmers’in kaplan derisi post giydiğini *Şâhnâme*’den öğreniyoruz (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 11). Taç giyme daha çok mübed yani din adamları tarafından yapılmasına rağmen, bazen şahın kendisi tacı kendi başı üzerine koyarak da bu işi yapardı. Bazen de bir önceki şah, kendi eliyle tacı yeni şah olanın başına koyardı. Menûçehr (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/135), Zev (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/47), Lohrâbs (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/418), Humây (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/354) ve Kubâd (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/253)’ın taç giymeleri bunlara örnektir. *Şâhnâme*’de Keyhüsrev’in, kendi başındaki tacı çıkarıp oğlu Lohrâsb’ın başına koyması şu şekilde anlatılmıştır:

“Padişah, Lohrâsb’ı görünce ayağa kalktı, ellerini açıp dua ettikten sonra fildişi tahtından inerek, gönülleri ışıklandıran tacını başından çıkardı ve ‘bu taç, başında taşıdığın taçtan daha kutlu olsun ve de bütün dünya sana kul olsun! Çok zahmet çektikten sonra, nihayet kendi ellerimle tacımı ve hazinemi sana bırakıyorum’ dedi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 722).

Bir başka taç giyme de başkalarının aracılığıyla gerçekleşir. Humây, annesi vasıtasıyla Dârâb’ı (Firdevsî, *Şâhnâme* VI/369-371), Keykâvus, büyük babası aracılığıyla Keyhüsrev’i (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/249), Lohrasb, pederi vasıtasıyla Goştâsb’ı (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/64) hem tahta geçirmiş, hem de onlara taç giydirmişlerdir. Şahların iki kere taç giydikleri olmuştur. Keyhüsrev, babası hayattayken onun eliyle taç giyer (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/269), daha sonra

babasının ölümü üzerine tahta geçerek, ikinci kez taç giyer (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/379). Behrâm Gûr da Şîrân'ı öldürmeden önce ve onu öldürdükten sonra (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/293, 302-304), Şâpûr, önce anne karnındayken (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/217), sonra da kırk yaşına geldiğinde, daha sonra da yetmiş yaşına vardığında (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/220) tam üç kere taç giymiştir.

Büyük bir törenle şahların başına taktıkları taçlar, pek çok kıymetli mücevherlerden ve büyük bir ustalık isteyen bir tarzla işlenerek yapılmıştır. Bu tarz yapım taçlar, “behâgîr” yani oldukça değerli ve kıymetli, “pormâye” yani çok pahalı ve “dilforûz” yani gönül aydınlatan sıfatlarıyla anılmışlardır:

“Behrâm'ı fildişi tahta oturtular, başına behâgîr bir taç koydular” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/293).

“Cihan sahibi fil dişi tahtına oturdu. Başına dilforûz tacı koydular” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/302).

“Kardeşi, pormâye tacın ‘yanında’ bilezik, gerdanlık ve fildişi tahtı getirdi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/61).

Avfî, kıymetli, pahalı ve insanın içini parlatan, ışıklandıran taçlardan birine sahip olan Pervîz'in tacını şöyle anlatır: “Atmış batman altından yapılan bu tacın bir kısmı, nefis ve ışık saçan mücevherlerle, bir kısmı da karanlık bir geceyi parıltısıyla gündüze çeviren mercanlardan, başka bir kısmı da pîrûze taşlar ve zümrüdümlerle süslenmişti” (Avfî 1374: 161). Bel'amî'ye göre de Hüsrev Pervîz'in tacında yüz bin mervarid varmış. Onların her biri yumurta büyüklüğündeymiş (Bel'amî 1374: 806). Christensen, bu tacın ağırlığının 5/91 kilo olduğunu söylemiştir (Christensen 1370: 524). Bu ağırlıktaki taçlar, altın bir zincirle şahın tahtının üstüne asılır, şah da bu zincirin altına oturur ve taç, yukarıdan aşağıya sarkıtılarak hükümdarın başına yerleştirilmiştir (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/360):

“Yedi ‘gün’de süslediler. Sonra fildişi taht üzerine yine fil dişiden yapılmış tacı astılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/61).

Beyhakî de “yapımı için üç yıl uğraştılar” dediği Sultan Mesud'un tacından uzun uzun bahsetmiş (Beyhakî 1362: 540), Gerdizî de Sultan Mesud'un tacının yetmiş batman ağırlığında olup altın ve cevherlerle

süslendiğini söylemiştir (Gerdizî 1363: 427). Şahlar, taç giydikten sonra makam ve mertebelerine uygun mevkide bulunanlar sırayla şahı tebrik ederler ve padişahın tacı üzerine altın mücevher ve kıymetli taşlar saçarlar. Sonra padişah da Tanrıya dua eder ve uzun bir konuşmanın ardından şahlığını ilan eder. *Şâhnâme*'de böyle bir konuşmayı Behrâm Gûr yapar. Tac giymesinin ardından, konuşur ve bu konuşmasını dokuz gün üst üste yapar. Her gün yeni bir konuşma ve başka başka tavsiyelerde bulunur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/304-307). Şah, taç giyip tahta oturduğu andan itibaren de bezm başlar. Keyhüsrev'in tahta geçtiğinde başına mücevher saçıldığını görürüz:

"Fildişi tahtına oturup başına gönülleri aydınlatan tacını koydu. Devletin ileri gelenleri ve askerî yetkililer, başlarında altın işlemeli taçlarla saraya gelerek, samimi bir şekilde dua ettiler ve Keyhüsrev'in tacının üstüne mücevherler saçtılar" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 708).

Lohrâsp başına taç geçirip tahta çıkmasından sonra, Tanrıyı överek, dini içerikli uzun bir konuşma yapar:

"Lohrâsp başına dilforûz tacını koyup fildişinden yapılmış tahtına oturunca, cihanı yaratan Tanrıyı överek ona şükrettikten sonra etrafındakilerine: 'Adil olan Tanrıya hem güvenin, hem de ondan korkun! Dönen kubbeyi, yıldızları süsleyen ve kullarının güçlerini artıran hep odur." (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 729).

Padişahlardan tahta geçip taç giydikten sonra, bezm düzenleyen ilk kişi Ferîdûn'dur. Bezm, Dahhâk'ın sarayında kurulur. Bunun öyküsü *Şâhnâme*'de şöyle öykülenir. Ferîdûn, babasının intikamını almak için Dahhâk'a savaş açtıktan sonra, elindeki gürzle Dahhâk'ın, cadıların ve devlerin bulunduğu muhteşem saraya girer, karşı koyan herkesi öldürür, cadı ve devlerin kafalarını elindeki gürzle ezer, cadılara tapan Dahhâk'ın vekili olan Kendrev'in huzura gelmesini ister. Ondaki "âlet-i taht-ı şâhî" yani padişahlık tahtı için gerekli olan gereçleri bulmasını ve bir meclis düzenlemesini emreder (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 32-39).

"Cesur hükümdar/Ferîdun, ona 'haydi git, padişahlık belirtileri olan gereçleri bul, getir. Şarap da getir, çalgıcıları çağır, kadehleri doldur, sofrayı donat, kur! Benim bezmime yaraşan çalgıcıların her birinin sohbeti/bilgisi

benim gönlümü açar. Tahtımın yanında bahtıma yaraşan bir bezm kur!' diye buyurdu" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 38).

Kendeo, söylenenleri duyduktan sonra Ferîdûn'un dediklerini yerine getirir:

"Kendeo, onun/Ferîdûn'un sözlerini dinledikten sonra, yeni hükümdarın tüm isteklerini yerine getirdi. Parlak şarap ve çalgıcıları getirtti. Büyüklere yakışan, cevherlerle süslü bir sofrada Ferîdûn, üzüntüyü bir kenara attı, musikî dinledi, şahlara yaraşan böyle bir bezmde bir gece yaşadı" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 38).

*Şâhnâme'*de tahta geçip taç taktıktan sonra düzenlenen bezmler oldukça fazladır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/72, 79, 81). Tahta geçip taç takmasına rağmen özel durumlardan dolayı bezm düzenlemeyenler de vardır. Kâvus, babası Keyhüsrev'in (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/379), Nevzer de babası Menûchehr'in ölümünün ardından kırk günlük yas/matem tuttuktan sonra bezm düzenlemiştir.

*Şâhnâme'*nin dışındaki mesnevilerde özellikle de kahramanlık anlatılarında bu tür taç giyme ve arkasından bezme oturma eyleminin gerçekleştirildiğini görmekteyiz. İskender, tahta geçer, altın ve mücevherlerle donatılmış tacı, büyük bir merasimle başına takar, devletin ileri gelenleri bir protokol içerisinde onu tebrik eder, kutlarlar ve tacının üzerine saçı saçarlar. İskender, hazır bulunanlara konuşma yapar; adaletten, iyilikten, güzelliklerden bahseder, sonra da bezme geçerler (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 257). *Vîs ü Râmîn'*de de taç giyme merasimi görmekteyiz. Râmîn, oğlu Hûrşîd'i yanına sesler ve kendi tacını ona vererek, onun padişahlığını ilan eder. Râmîn'in oğlunun başına taktığı taç, "Keyânî" dir:

"Yılbaşında kutlu Nevrûz gününde, cihan onunla güzelleşti. Büyüklerin güneşi ve de komutanların hüsrevi olan oğlunu yanına çağırıldı. Oğlunu tahtının yanına oturttu. Sonra da onu cihanın şahı ve hükümdarı yaptı. Büyük bir parlak tacı 'oğlunun' başına koydu, ona 'ülkenin kutlu şahı' dedi. Sonra 'bu Keyânî taç, aynı zamanda padişahlara layık olan bu saray ve taht da sana kutlu olsun' dedi" (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 381).

*Hüsrev ü Şîrîn'*de Hüsrev, Behrâm Çûbîn'i savaşta yendikten sonra, Medâyîn'de tahta geçer ve taç takar. Bu taht, Süreyyâ yıldızına kadar yükselen bir tahtmış. Bu tahtın oluşması için Hüsrev, gemi

dolusu cevher, derya kadar inci sarf etmiştir. Cevherlerin çokluğundan sarayın içi, gecedeki mehtaptan daha parlak görünürmüş (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 166). *Heft Peyker*'de Behrâm, taç giydikten sonra, tacının üzerine pek çok saç saçarlar. Bu eylemden hoşlanan Behrâm, tören sonrası bir konuşma yapar (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 98-100).

2.1.3. Ceşnhâ-yı İrânî//İranlılara özgü Bayramlar

Bezmin düzenlenmesinin sebeplerinden biri de "İran'a özgü bayramlar/ceşnler"dir. *Avestâ*'da "yesn", Sanskritçe'de "yecn", Pehlevî dilinde "yezeşen" olan bu Ceşn kelimesi "sitâyîş ve perestiş/övme ve tapınma" anlamına gelir (Pûrdâvud trs. , 12). Bu bayramların kökenleri eski İran'a dayanır. Sasanîler zamanında resmî ve dinî olarak bu bayramların kutlandığı bilinmektedir (Christensen 1370: 246). Mesnevilerde yer alan İran bayramları/ceşnler şunlardır:

2.1.3.1. Nevrûz

Ferverdîn ayının ilk günü "Nevrûz" olarak çeşitli etkinliklerle kutlanır. Çünkü yeni yıl o gün başlar. *Şâhnâme*'ye göre Nevrûz, Cemşîd'le başlar, bu bayramı icat eden odur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 19). *Şâhnâme*'ye göre, Tehmûrs'un çok değerli oğlu Cemşîd, babasının ölümü üzerine tahta geçer ve padişah için düzenlenen törenle başına altın tacını takar. Dünya baştan sona kadar onun hükmüne girer. Önce demiri yumuşatıp savaş aletleri yapar. Sonra kıymetli kumaşlar yapar. İnsanlara eğirmeyi, bükmeyi ve dokumacılığı öğretir. Sanat sahiplerini kurumlaştırır. İnsanlara ibadet etmek için tapınaklar yaptırır... Daha pek çok güzel iş yapar ve bunların gerçekleşmesi için de elli yıl geçer. Köşkler, saraylar, hamamlar yapar, kıymetli taşları, sert ve işe yaramayan taşlardan ayırır. Kafur, misk, öd, amber ve gülsuyunu bulur... Saltanatının ikinci elli yılı da bunlarla geçer. Bunun sonucunda da dünyada kendisinden büyük kimseyi görmemeye başlar. Bulduğu yeri beğenmeyerek daha yükseklere çıkmak ister. Saltanatının büyüklüğüne uygun bir taht yaptırır, onu kıymetli ve parlak taşlarla süsler. İstedığı zaman o tahtı devler, bulunduğu yerden gökyüzüne kadar çıkarabilirlerdi. Cemşîd, oturduğunda o tahtın

üzerinde parlak bir güneş gibi görünür. Herkes onun etrafında toplanır. Çevresindeki halk, Çemşidin üzerine parlak ve değerli mücevherler saçarlar. Sonra, şarap ve çalgılar gelerek, anın tadını çıkarırlar, mutlu olurlar, neşelenirler. Yeni yılın ilk günü olan Ferverd'in ayının birinci gününe "Nevrûz" adını verirler. İşte Nevrûz denilen bu mutlu, mesut gün o zamandan, o padişah'tan hatıra kalır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/41-42).

2.1.3.2. Mihregân

Nevrûzla birlikte eski İran'da kutlanan en önemli bayramdır. *Şâhnâme'*ye göre Mihregân bayramını kutlama, o gün eğlenme âdetini ilk kez gerçekleştiren Ferîdûn olmuştur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 43). Ferîdûn, babasının intikamını Dahhâk'tan aldıktan sonra tahta geçer, tacını başına takar ve padişahlığını ilan ederek, cihana duyurur. Sonrası *Şâhnâme'*de şöyle ifade edilir:

"Feridun, arzusuna kavuşunca, cihanda kendisinden başka hükümdar tanımadı. Keyânî töresince egemenlik göstergesi olarak, taç ve taht ile padişahlık sarayını hazırladı. Kutlu Mihrümâh'ın ilk gününde Keyânî tacı başı üzerine koydu. Zaman kötülükten uzaklaşarak kederi üzerinden attı. Herkes Tanrının yolunu tuttu. Gönül, adaletle süslenince yeni bir bayramın temeli atıldı. Mutlu bilgelerin her biri 'ellerine' yakut kadehleri alarak 'mutluluğa' oturdular. Cihan, parlak şarabın, padişahın çehresinin, adaletin ve ayın 'ışıklarıyla' yenilendi. Ferîdûn, ateşin alevenmesi için içine zaferan ve amber 'katılmasını' emretti. Eğer, Mihregân'ı sorarsan onun dinidir. Bedenin huzur 'bulup' yiyip içmesi ondan kalan bir töredir. Mihr ayı da ondan armağandır. Bu ayda çalış, gayret et de yüzünde sıkıntı görünmesin" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/79).

2.1.3.3. Sede

Ateşin bulunduğu gün, kutlanan büyük bir bayramdır. *Şâhnâme'*de bu bayramın geçmişi Hûşeng'e dayanır. Hûşeng, dağlarda dolaşırken karşısına çıkan büyük bir yılanı öldürmek için elindeki taşı atar. Taş, yılan yerine büyük bir taş'a isabet eder ve taşın içindeki gizli ateş meydana çıkar. Hûşeng, bulduğu ateşi Tanrı nuru diye kible yapar ve ateşe tapar. Akşama doğru büyük bir ateş yakar, tüm

adamları ateşin etrafında toplar, şarap içer ve eğlenirler. O geceyi bayram ilan eder, adına da “Sede” der (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 43).

Şâhnâme'ye göre, bu üç bayramda düzenlenen bezmlerde ilk kez hediye vermek, mübedlere para dağıtmak âdeti uygulamaya konulur (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/374-375; IX/267). Nevrûz, Mihregân ve Sede bezmleri aynı parlaklıkla *Gerşâsbnâme* (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 345-346), *Şerefnâme* (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 141, 239-240, 299-300), *Vîs ü Râmîn* (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 48, 212, 377) mesnevilerinde de yer almış, düzenlenen bezmlerde yenilenler, içilenler, katılanlar yanında eğlencenin boyutları da gözler önüne serilmiştir. Nevrûz, Mihregân ve Sede Bayramı *İskendernâme*'de de yer alır:

“Nevrûz'a oturdular, şarap içtiler, çalgıcıların surûdlarına kulak verdiler. Mugannî, sakî, rûd ve şarap uykusu vaktine kadar şahtan uzaklaşmadı” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 141).

“O gönül okşayan gece, şenlik gecesi idi. Peri gibi cilve yapan peri yüzlüler, şarkı söylediler. ‘O gece’, Mihr ayındaki Mihregân ‘ayını idi” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1263: 299).

“Mutluluk cihandan gamın adını kazıdı. Çünkü ‘gün’ Cem’in Nevrûz’u, Ferîdûn’un Mihregân’ı idi. Hükümdar, tahtı üzerine oturdu, ‘diğer’ şahlar, padişahın yanında yer aldılar. Çalgıcılarla, şarapla, rûdla, kadehlerle meclis süslenmişti” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 300).

Bu üç İran bayramından *Gerşâsbnâme*'de sadece Mihregân'ın aynı parlaklık ve büyük gösterişle kutlandığını, arkasından görkemli bezmler düzenlendiğini görürüz (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 345-346). *Hüsrev ü Şîrîn*'de Nevrûz'dan bahsedildiği, düzenlenen bezmlerin tasvir edildiği görülür (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 95). *Vîs ü Râmîn* mesnevisinde yalnız Nevrûz yer alır, sevinç ve mutluluk ona benzetilir: *“Gece, her ikisinin yüzünden gündüz gibi oldu. Günleri de mutluluktan dolayı Nevrûz'a döndü”* (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 212).

“Onun bütün zamanı Nevrûz idi. Her ikisi de kutlu idi” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 48).

Es'ad Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* mesnevisini bitirdiği zaman, Mihregân Bayramına rastlar. Eserini de bu bayramın hediyesi olarak, memduhuna takdim eder:

“Senin için Mihregân Bayramı saçısını getirdim. Hayat çeşmesinin suyu gibi akar, durur. Senin bu bayramında hiçbir küçük, benim saçlarımdan daha büyük bir saçı getiremez. Emrin üzerine bir hikâye söyledim. Güzellikte, bir bahçenin açılmamış ‘goncasına’ benzer” (Gorgânî, *Vis ü Râmîn* 1371: 388).

Mihregân Bayramının uzantısı klasik şiire de yansımıştır. Mesnevilerde yer alan “Ferîdûn-âteş-eğlence” olan Mihregân’ın temel sacayağı, Menûçehrî’nin şiirine de yansır:

“Onun çenginin sesiyle saf nebîd şarabı içmek gerekir. Özellikle Mihregân bayramında çeng sesiyle birlikte şarap iyi gider. Her müzikle şarap güzel olur. Fakat Mihregân bayramında çeng sesiyle parlak şarap daha güzel olur. Mihregân, Ferîdûn’un bayramıdır ve ona saygıdır. Yeni bir ateş ‘yakmak’ ve ateş renginde olmayan şarap içmek gerekir” (Menûçehrî, 1386: 61).

Sede Bayramı da klasik şiirde işlenmiştir. Bu bayramı şiirlerinde en çok işleyen şairlerin başında Menûçehrî gelir:

“Ey Emir! Sede Bayramıdır. Büyüklerin törenidir. Bu Keyûmers ve İsfendyâr’ın âyînidir” (Menûçehrî 1386: 19).

“Ey özgür olanların efendisi, Sede Bayramının akşamı geldi. Sede Bayramı akşamının saygınlığı çok olur. Borzin Ateşini yak. Çünkü bu kış mevsiminde, Borzin Ateşi Azer ayının habercisidir” (Menûçehrî 1386: 30).

2.1.4. Pîrûzî

Bezme vesile olan olaylardan biri de “pîrûzî”dir. Kazanılan bir zaferin ardından düzenlenen, gösterişli bir şekilde ve en üst dereceden en alt tabakaya kadar toplumun tüm katmanlarının katıldığı bir bezmdir. Pîrûzî bezmler mesnevilerde üç grup olarak karşımıza çıkar:

a) Kazanılan bir zaferin ardından yapılan bezmler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/257, 265; V/377; VI/214-215; Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 127, 134, 227-228).

b) Kahramanların zaferlerini övmek için düzenlenen bezmler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/224; III/36-37, 123; IV/299; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 288-289).

c) Kendi zaferlerini kutlamak için kahramanlar tarafından kurulan bezmler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/15, 170, 324; VII/380; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 134-135, 141, 481).

A) Zaferlerin en büyüğü, düşmana karşı kazanılandır. Bu da kazanılan zafere paralel olarak görkemli bezmlerin düzenlenmesine neden olur. Behrâm, Çin Hakanı'yla yaptığı çetin ve amansız savaştan başarıyla çıkar ve kazanılan zaferin padişaha ulaşmasını istedikten sonra, askeri yetkililere, seçkin insanlara yiyip içelim der:

“Rüstem, İranlılar'a şöyle der: 'artık silahlarınızı bırakın. Hepiniz başlarınızı önce yere koyun, sonra da taçlarınızı giyin. Savaş kıyafetlerinizi çıkarın, bezmin tadına bakalım. Gönüllerin arzuları da üzüntüleri de şüphesiz geçicidir. Zaman bizim nefesimizi sayıyor. Bizim yapmamız gereken, en iyi iş, şarap kadehini elimize alıp bu vefası olmayan feleğe aldırılmayıp gece yarılarında kadar eğlenelim, büyüklerimizi analım” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 498).

Rüstem, Çin Hakanı'ndan elde ettiği savaş ganimetlerini Keyhüsrev'e gönderdikten sonra, ordusu ve kahramanlarıyla birlikte insan eti yiyen Kâfûr'la savaşmaya gider. Sağlam ve korunaklı bir kalede bulunan Kâfûr'u kısa sürede yener ve kaleyi ele geçirir. Savaş ganimetlerinin bir kısmını hükümdara gönderir, geri kalanlarını askerlere dağıtır. Yanında bulunan Gûderz, Gîv, Tûs, Gostehem, Şîdûş gibi kahramanlarla bezme oturur. Rüstem, bezme oturmadan önce kahramanlarına övgüler yağdırır, sonra da onlara hitaben: *“Haydi kalkın da şurada üç gün oturup içki içmekle vakit geçirelim”* der. Bunun üzerine bütün kahramanlar kalkıp şarapları, çalgıları ve çalgıcıları getirterek eğlenirler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 507). *Şâhnâme'*de düşmana karşı yapılan bir savaş ve arkasından gelen bir “pîrûzî” yani zafer ve ardından düzenlenen görkemli bezmler oldukça fazladır: Goştâsb ve İsfendiyâr, Efrâsiyâb'ın torunu ve Turan Hükümdarı Ercâsb'a karşı elde ettiği başarının ardından bezm düzenler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/ 209, 214-215), Kürtleri savaşta yenen Erdeşîr, kazandığı zaferin arkasından görkemli bezm kurar. En kapsamlı ve katılımı yüksek

muhteşem bezmleri Keyhüsrev kurar. O, Efrâsiyâb'la yaptığı birkaç savaş ve bundan başarı ile çıkması neticesinde bezm düzenler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/291; 339). Yine o, Efrâsiyâb'ın ölümü üzerine büyük bir bezm düzenler. Bu bezm, sadece sarayla sınırlı olmamış, toplumsal bir şölene dönüşmüş ve kırk gün sürmüştür:

“Keykâvus, Tanrıdan istediklerinin hepsine ulaştıktan sonra, ateşgedeye gitti. Dede ve torun/Hüsrev, ikisi birden ateş üzerine altınlar saçıp dua ettiler. Azergoşesb Ateşgedesi'ne hazineler, mübedlere de süslü elbiseler, altın ve hazineler dolusu paralar bağışladılar, şehir halkına ve sanatkârlara hazineler dolusu paralar dağıttılar... Bunlardan sonra cihan hükümdarı şöyle dedi: 'Ey büyük, talihli ve ünlü kişiler! Kadın ve çocukları şehirden çıkarıp onları sahraya götürün, ayrıca yiyecek, içecek ve de çalgı götürün' dedi. Bezm, düzene konulunca da padişah içmeye başladı. Onun soyundan olanlar da oraya gittiler. Keykâvus, kırk günü şarap ve çalgıyla geçirdi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 707).

İran ve Turan savaşlarında, Turanlılar da İranlılar'a karşı yaptıkları savaş ve bu savaştan pîrûzî ile çıkmaları sonucunda gösterişli bezmler düzenleyerek, başarılarını sabahlara kadar kutlamış, şarap içmiş, müzik ziyafeti çekmiş ve eğlenceye doymuşlardır. Uyku hiç kimsenin aklına bile gelmemiştir:

“Kadehin verdiği bir mutlulukla gittiler, otağın önüne oturdular. Bütün bir gece, rebâb ve çengin sesinden dolayı o yerde 'hiç kimse' uyumadı” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IV/142).

*Gerşâsbnâme'*de zaferin ardından gösterişli bezmlerin düzenlendiğini görürüz. Hind Padişahu Mihrâc, Hindli komutan Behv'in çıkardığı isyanı bastırmasından sonra, bir bezm tertip eder (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 92-93, 114). Çin Hakanı'nın yeğeni Tekîn Tâş, Hakan'a isyan eder, başarılı olamaz. Bunun üzerine Çin Hakanı, büyük bir bezm düzenletir (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 353).

B) Bir diğer “pîrûzî” bezm, kahramanların kazandıkları başarılarla iftihar etmek için düzenlenmiş olandır. Tüm ordunun gözbebeği olan kahramanlar, elde ettikleri başarılarıyla herkesin kalbinde taht kurmuşlardır. Bunların ordu içinde, sarayda, halk arasında büyük bir saygınlıkları vardı. Kazandıkları zafer doğrultusunda onurlarına ya-

pılan bezmler de o denli büyük ve görkemli olurdu. Menûçehr'in ordu komutanı Rüstem, büyük başarılar imza atar. O, Bîzen'i zindandan ve kötü niyetli ejderhaların elinden kurtarır, Ekvân Dev'in kafasını keser ve Turan ordusunu da bozguna uğratar. Keyhüsrev, Rüstem'in zaferler kazanması üzerine onu sarayında onurlandırır, başarılarını alkışlar, kendisiyle iftihar eder ve Rüstem'e: *"Ey mertliğin dayanağı erdemlerin ruhu! Felek, her zaman dileğince dönsün! Gönlün şen, tenin esen ve kötülerin gözünden irak olsun"* der (Firdevsî, Şâhnâme 1375: 563-564). Sonra Keyhüsrev bir bezm tertip edilmesini emreder:

"Keyhüsrev, sofrayı kurulmasını emretti. Üst seviyede büyükleri çağır 'dedi' Sofradan kalktıktan sonra, parlak 'şarap' sofrasına oturdular. Bezmi aydınlatan sakîler, kulakları küpeli. Çeng çalanlar geldiler. Bütün kahramanların başları üzerinde taç, altından; güzellerin ise mücevherden idi. Güzellerin yüzleri renkli Rûm kumaşları gibiydi. Periden doğmuş bu güzellerin ellerindeki çengin coşkusu her yanı coşturuyordu. Herkesin önünde saf miskle dolu altın tabaklar ve gülsuyu kaplar vardı" (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 564).

Kahramanların başarılarıyla övünmek sadece savaş alanlarına mahsus değildi. Onların başka alanlarda da gösterdikleri başarılar, onurlarına bezm düzenlenmesine neden olurdu. İran'ın ünlü kahramanı Zâl, mübedlerin kendisine sordukları ve çözümü oldukça zor olan sorular karşısında çok güzel ve mantıklı cevaplar vererek onların sınamasından büyük bir başarıyla çıkar. Zâl'in bilmece gibi soruların anlamlarını ortaya koymasına Menûçehr, sevinir ve onuruna büyük bir bezm düzenler:

"Şah, gökyüzündeki ayın on dördüncü gecesini gibi 'parlak' bir bezm düzenledi. Cihanı karanlık basınca ve başları şaraptan dönünceye kadar içtiler. Onlar, güneş dağların ardından başını kaldırmaya kadar coştular. Hepsi mutlu ve sarhoş bir şekilde birer birer şahın sarayından ayrıldılar, kol kola girerek uyumaya gittiler" (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 118).

Şah Kâvus, oğlu Siyâvuş'un dağ gibi yanan bir ateşten siyah atıyla geçmesi üzerine başarısını kutlamak için üç gün süren bezm düzenler (Firdevsî, Şâhnâme 1375: 31, 37-39). Siyâvuş, Efrâsiyâb'ın yanına sığınır. Onun önünde tüm hünerlerini sergilediği gibi savaşlarda da bü-

yük bir beceri gösterir. Efrâsiyâb, onunla iftihar eder ve başarılarından dolayı görkemli bir bezm kurar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/123). Menûçeher, ünlü kahraman Sâm'ın Mazenderân ve Gurgsârân ülkesinde göstermiş olduğu zaferlerinden haberdar olduktan sonra onun için bir bezm düzenler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/197).

C) Bazen de kahramanlar kendileri göstermiş oldukları başarının ardından bezme otururlar. Kahraman Bîjen ve Gurgîn, Turan sınırındaki ayılara üstünlük sağlamalarından dolayı bir bezm tertip ederler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/15). Heft Hân'da her birindeki başarısından sonra İsfendiyâr, bezm düzenler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/170). Ejderhaları öldürmesinin ardından Behrâm Gûr da başarısını kutlamak için bir bezm kurar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/380).

Mesnevilerde bezme vesile olan eylemler ve bunların bezm şeklinde kutlanması oldukça geniş yelpazede ele alınmıştır. Hemen her ortamda bezm düzenlendiği ve en küçük bir olayın bile bezme dönüştüğü görülmektedir. Bu da bir toplumun eğlenceye olan düşkünlüğünü ve bu eğlenceyi/bezmi bir âdet haline dönüştürdüğünü gösterir. Bunları ayrıntıya girmeden başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

Savaştan önce kurulan bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/120; II/207, 201-211, 232, 198; III/3, 43, 48; IV/31, 235, 287; VI/167, 202, 230; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 93-94, 367).

Âşık ve maşuğun birbirlerinin yüzlerini gördüklerinde tertip edilen bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/171-172; V/21, 23-25; Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 156-173, 189, 192, 212, 341; Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 127-128, 383-389, 137, 139-140, 282, 379; Nizâmî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 211-218).

Misafir geldiğinde düzenlenen bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/379, 385, 310-318, 227; II/173-174; VIII/295-296; Nizâmî, *İkbâl-nâme* 1363: 228; Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 95, 89, 118, 306; Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 115, 154, 175, 325-326; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 329; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 28, 287; Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 156, 173, 189, 192-212, 341).

Bir ülkeye elçi gönderilmesinde veya bir elçi kabulünde yapılan bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/3, 55-56, 111-112; VI/56; VII/50, 93, 227, 418-419; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 282).

Ülke adına çok önemli işler yapmaya teşebbüslerde bulunmadan önce kurulan bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/55; VI/167-168, 218-219; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 383, 415-416).

Ülke içinde veya ülke dışında istenmeyen kişiler veya etkisiz hale getirmesi istenilen şahıslar için aldatmaya dayalı göstermelik bezmler: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/134-135, 137; VI/178-179, 198-199; VII/152, 224-225).

Hoşa giden, beğenilen her olaydan sonra yapılan bezmler: Bunlar çok çeşitlidir ve de oldukça fazladır. Bu sevindirici olaylardan bazıları şunlardır:

Güzel bir haberin işitilmesi (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/80, 231-232; II/227; V/141, 339-342; VI/343; IX/200-201).

Saygın ve seçkin kişilerin gittikleri yerden geri dönmesi: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/11-13; IV/13; V/363-364; VIII/28; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 202, 332, 428).

Yeşilliklerle dolu bir alana ulaşıldığında: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/16; VII/233; VI/12; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 43).

Baharın gelmesi: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/19; IX/148, 193; Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 42-43; Nizâmî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 96).

Çocuk doğumları: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/238-240; VII/218; IX/201; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 83-84).

Doğumdan sonra çocukların anne ve babaları tarafından belli zamandan sonra ilk görüldükleri anda: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/146, 151; VII/106-107, 163; IX/319).

Güzel bir rüya görüldüğünde: (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/40).

Mesnevilerde bezmin düzenlenmesine sebep olan eylemler bu şekilde sıralanmasına rağmen, bunların dışında da bezmlerin kurulduğu görülmektedir. Bunlar herhangi bir nedenle dayanmadan, kimi zaman, ara sıra, zaman zaman kurulan bezmlerdir. Kahramanlık anlatılarına dayalı mesnevilerde, (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/76-77, 157; I/155; VI/10; VII/367; Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 125, 155; Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 99-141) çok lirik anlatımlı mesnevilerde, (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 121-122, 146, 236, 243-244; Nizâmî, *Hüsrev ü*

Şîrîn 1363: 103, 394-395; Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 42-43) karşımıza çıkarlar.

3. EŞHÂS-I BEZM//BEZMDEKİ KİŞİLER

3.1. Ber-Gozâr Konendegân-ı Bezm//Bezm Düzenleyiciler

Bezmi toplum katmanlarından herkes düzenleyebilirdi. Düzenlenen bezmlerde farklılık toplumsal yapılanmada görülürdü. Katmanlar arasındaki sosyal seviye ve statü bezmlere yansır, farklılıklar kendini gösterirdi. Sosyal yapılanmanın gereği olarak bezm düzenleyenler dört gruba ayrılır: Padişahlar, kahramanlar, sultan hanımları ve sıradan insanlar.

3.1.1. Şâhân//Şâhlar

En görkemli bezmler, padişahlar tarafından düzenlenirdi. Bu bezmler, padişahın görkemini, büyüklüğünü yansıtan bir göstergedi. Muhteşem ve son derece güzel bezmlerin saray, halk ve üst düzey ordu komutanlarıyla şâhlar arasında ilişkileri güçlendirmeye yönelik işlevselliği vardı. *Kâbûsnâme* yazarı, kitabının 42. bölümü olan “Der Âyîn ü Şart-ı Pâdşâhî”de şöyle der:

“Ey oğul, eğer padişahlığa ulaşacak olursan halkı, seçkinleri ve askerini ileri gelenlerini yemekli ve şaraplı sohbetine çağır, gelsinler, iyilikler et, hilat giydir, başka iyilikler için ümitvar et. Kendini onlara daima sıcak göster” (Unsuru'l-Me'âlî 1378:234).

Se'âlibî, *Mulûkul Furs* isimli eserinde Efrâsiyâb ve çevresinin Siyâvuş'u kıskanmasının en başta gelen nedenlerinden birinin düzenlenen seçkin, göz alıcı, hayret verici ve görkemli padişah bezmleri olduğunu ifade eder (Se'âlibî 1368:136). Sultan Mesûd, Hasan Meymendî'yi vezirlik makamına getirdiğinde “neşâd ve şarab”ı vezirlik görevinin ilk şartlarından biri olarak saymış, bütün bu işleri onun yerine getirmesini istemiştir (Beyhakî 1362: 152). Şâhların rezm/savaş, şikâr/av, neşât/eğlenme, bahşiş verme gibi yapması gereken işleri vardır. Bezm düzenlemek de padişahların zorunlu görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir. *Şâhnâme*'de; avlanmak, eğlenmek, savaşmak,

bahşış dağıtmak ve bezm düzenlemek, şehinşahların işi olarak yer almıştır (Şâhnâme 1375: VIII/266). Ferruhî (ö.1037), bir kasidesinde sultanların dört şeye önem verdiklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur:

“Hükümdarların dört seçkin işi var: eğlenmek, çevgan oynamak, savaşmak, avlanmak ve bezm düzenlemek” (Dîvan 1371: 102).

Sultan Mahmud’un bezm ve rezm ile övündüğünü Ferruhî’nin kasidesinden anlıyoruz:

“Adıyla övünen, huyuyla övünen, eğlenceyle övünen, savaşla övünen Şah/Sultan Mahmud, güneş dağların ardından kendini gösterince, şarap istedi ve avlanmaya yöneldi” (Dîvan 1371: 206).

Bezm ve rezm şöhret olmanın gereklerinden biri olarak kabul edilmiş, hükümdarlar bu yönleriyle hem övünmüşler, hem de övülmüşlerdir:

“Gençlikten kâm olmanın zamanı geldi. Savaşarak, eğlenerek şöhrete ulaşmanın zamanı geldi” (Vis ü Râmîn 1377: 226).

“Savaş yapmasıyla, eğlenmesiyle, düşüncesiyle ve avlanma yönüyle Goştâsb gibi ünlü bir padişah yoktur” (Şâhnâme 1375: VI/232).

Şahların bezm düzenlemelerinin başta gelen sebeplerinden biri de şahzadelerin eğitimidir. Rüstem, Siyâvuş’un yetişmesini üstlenince, Siyâvuş’u Zabilistan’a götürür ve pek çok hünerleri ona öğretir. Bunların arasında en dikkat çekicisi de rezm, bezm ve şarap içmedir (Şâhnâme 1375: III/11). Kâvus, Siyâvuş’u hareme, kız kardeşini görmeye göndermek ister. Siyâvuş, babasına: *“Beni hareme göndereceğine, akıllı ve tecrübeli olgun kişilerin yanına gönder ki padişahlık hünerlerini öğreneyim, bezmde nasıl oturulup kalkılır onu göreyim”* der (Şâhnâme 1375: III/15). İsfendiyar, ölüm zamanında Rüstem’den oğlu Behmen’i yanında götürmesini; ona çölde avlanmayı, bezme oturmayı, şarap içmeyi, çevgan oynamayı öğretmesini ister (Şâhnâme 1375: VI/310).

Şahzadelerin eğitilmesi ve her açıdan donanımlı olmasına *“hunerhâ-yı şâhân”* denir. Rüstem, Behmen’i yetişmesi için Goştâsb’ın yanına gönderir ve sonuçta Rüstem’e *“Ona/Behmen’e, şahlara ait hünerleri öğrettim”* der (Şâhnâme 1375: VI/318). Goştâsb’ın öğrettiği hünerlerin başında bezm gelmektedir. Şahların bezm düzenlemesine *“âyîn-i cihândârân”* denilmiştir. Bu terkip hükümdar töresi, tören ve

merasimi anlamına gelir. Önce meclis kurulur, hükümdar bütün haşmetiyle meclise gelerek meclisi onurlandırır ve altından yapılmış tahtına oturur. Tahtın önünde davetliler saf tuttuktan sonra padişahın tahtı önüne otururlar. Saki, kadehleri dolaştırır ve hükümdarın şerefine kadeh kaldırılır (*Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 277). “bezm-dârân” tabiri, şahlar ve şehzadeler için kullanılan bir ifadedir (*İkbâl-nâme* 1363: 52).

3.1.2. Pehlevânân//Kahramanlar

Şahlardan sonra bezm düzenleyici olarak ikinci sırayı kahramanlar alır. Ülke ve padişah adına savaşan kahramanların düzenledikleri bezmler, savaşla ilintilidir. Savaş öncesi yapılan bezmler, kahramanları savaşa ısındırmak, moral ve motivasyonlarını artırmak amaçlıdır. Savaş sonrası bezmler, kazanılan zaferle orantılı olup görkemli bir şenliğe dönüşürken savaş arası yapılan bezmler ise, iki tarafın anlaşarak yaptığı kısa süreli bezmler olup dinlenme, yeme-içme amaçlıdır. Savaş dışında eğlenmek, neşelenmek niyetiyle de bezmler düzenlenirdi. Böyle bezmlere, başka kahramanlar da iştirak ederdi. *Şâhnâme*'de böyle bir bezm şöyle anlatılır:

“*Fil gövdeli Rüstem günün birinde bir bezm düzenledi. Yüksek köşklerin bulunduğu Nevend denilen yerde. Bezmi herkesin bulabilmesi için Borzîn Ateşgedesi'nin, her yanı aydınlatmıştı. Bu sırada kahramanlardan Tûs, Geşvâd'ın oğlu Gûderz, Behrâm, Gîv, Gurgîn, Şâverân'ın oğlu Zenge, Gostehem, Horrâd, ünlü Borzîn ve Gorâze gibi savaş erleri bezme katıldılar. Bütün kahramanlar, orada şarap içmek, avlanmak, ok atmak, gûy ve çevgan oynamakla vakit geçiriyorlardı. Birkaç gün böyle çalgılarla neşeli neşeli eğlendiler*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 212).

Rakip orduların kahramanları, birbirleriyle karşılaşmadan önce bezm kurarlar. Rüstem ile Sohrâb dövüşmeden önce ayrı ayrı bezme otururlar. Sohrâb, çevresindekilere şöyle der:

“*Şimdilik gönlümüzden gamı, kederi atalım. Hizmetçilere emir ver de bezmi kurup içki sofrasını hazırlasınlar*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 245).

Rüstem, Sohrâb'la ikinci kez savaşmadan önce Sohrâb düzenlediği bezme Rüstem'i davet eder ve ona “bizimle otur da bezmimiz şenlensin” der (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 248). Kahramanların savaş alanına

gitmeden önce bezm düzenledikleri de görülür. *Şâhnâme*'de Rüstem ile Gîv, Kavus'un yanında savaşmaya gitmeden önce Destân'ın köşkünde eğlendikleri uzun uzun anlatılır:

*“Haydi, kalk da gidip Destân'ın köşkünde biraz eğlenelim. Biz bugün keyfimize bakalım, Kâvus'u da kahramanlarını da unutup kurumuş dudaklarımızı şarapla ıslatalım. Sonra, şarap içip sarhoş oldular ve Kâvus'u düşünecekleri yerde söylenen şarkıları dinlemeye koyuldular. Ertesi gün Rüstem, başı hâlâ mahmurlukla dönerken, bir bezm daha kurdurdu. Gîv'in sarhoşluğu o gün de sürdüğü için kalkıp gitmek aklından bile geçmedi. Rüstem, aşçılara hemen bir sofraya hazırlattı. Yemek yedikten sonra yine içki bezmini kurdurup şarapla rûd getirtti, çalgıcıları çağırttı. O gün de böyle geçti. Ertesi gün yine bir bezm kurup eğlendiler. Bu üçüncü gün de yine şarap getirtilip içtiler; Kâvus'u yine hatırlamadılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 231-232).*

3.1.3. Hânumhâ// Hanımlar

Bezm düzenleyen başka bir grup da hanımlardır. Hanımların düzenledikleri meclisler, sadece kadınlara mahsus olup erkeklerin bulunmadığı bir bezmdir. Bu bezmler, hükümdar eşlerinden, onların sohbet arkadaşlarından ve kadın kölelerden oluşur. Daha çok ilkbahar mevsiminde kırlarda, çemenlikte güller arasında tertiplenirdi. Açık alanlarda olduğu gibi kapalı alanlarda da bezm düzenlenirdi. Turan hükümdarı Efrâsiyâb'ın kızı Menîje'nin bezmi bu bezmlerden biridir.

Bu bezmlerde çeşitli yemeklerin bulunduğu bir sofranın kurulduğunu, şarap kadehlerinin dolaştığını, müzisyenlerin kendilerine ayrılan yerlere konuşlanıp barbed ve çeng çaldıklarını, kölelerin ayakta beklediklerini, çadırın içinin renk renk kumaşlarla bezendiğini ve tavus kuşunun kanadını andırdığını, yerlere altınların saçıldığını, çadırı baştanbaşa bezemek ve güzel kokularla donatmak için harcanan miskin, amberin, yakutun ve altının haddi hesabı olmadığını, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden öğreniyoruz (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 534).

Hükümdar bezmleri kadar, özellikle sultan hanımların düzenledikleri bezmler de dillere destan bir şekilde şöhret bulmuştur. Efrâsiyâb'ın kızı Menîje'nin düzenlediği bezm de bunlardan biridir. Bu

bezmler, bazen karşılıklı aşkların yaşanması için bir başlangıç sayılmıştır. Aşağıdaki duygular bunu yansıtıyor:

“Bîjen kemerini kuşanıp pehlivanlık yüzüğünü parmağına geçirerek atına atladı ve bezm yerine kadar dörtnala sürdü. Oraya varınca ormana gizlendi. Atıyla kendini güneşten korumak için bir servi ağacının dibine gitti ve o güzel yüzlü Menîje'nin çadırına biraz daha yakınlaşıp da bir göz atar atmaz hemen ona gönlü kayıp Menîje'ye âşık oldu (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 533).

Şîrîn'in bezmi de açık alanda çiçeklerin arasında kırlarda yapılan bezmlerdendir. Nizâmî, Şîrîn'in bezmini şöyle tasvir etmiştir:

“Güzeller, çimenliğe gelip oturdular. Bazen şimşir, bazen gül demeti yapıyorlar, bazen güllerden gül suyu çıkarıyorlar, bazen gülüşleri ile etrafa neşe saçıyorlardı. Kadın kadına oturmuşlardı. Coşkunkluktan kaplarına sığamıyorlardı. Demet demet gül topladılar, onlarla şarap sofrasını süslediler. Artık Şîrîn'in etrafındaki güzeller, ellerindeki şarap dolu kadehlerle muhteşem bir güzellik tablosu çizmişlerdi. Çevreleri bomboştı, insanlardan bir eser yoktu. Şîrîn, sevgili arkadaşları şerefine kadeh kaldırıyor, bazen onlara kendi şarap veriyor, bazen onların elinden içiyordu (Nizâmî, Husrev ü Şîrîn 1363: 59-60).

Şîrîn'in bezminin sabah başlayıp akşamın karanlığına kadar sürdüğünü görüyoruz. Bunu bezmin yorgunluğunu kırdaki istirahate çekildiklerinden anlıyoruz. Dinlenme esnasında bol bol şarap içildiğine, Encirek sahrasında ellerinde kadeh, ayaklarının altında çiçeklerin bulunduğu bir ortamda güzelce uyuduklarına şahit oluyoruz (Nizâmî, Husrev ü Şîrîn 1363: 61-62). Şîrîn'in bezminde birbiri ardınca içli gazellerin okunduğunu, kadeh tokuşturmalarının çıkardığı sesler arasında güzel sesiyle sakînin bezme katılan güzel kadınları coşturduğunu aşağıdaki ifadelerden anlıyoruz:

“Tekrar hep birlikte gülüp eğlenmeğe başladılar, şarap getirdiler, bezm kurdular. Artık birbiri arkasına yanık gazeller okunuyor, kadeh şıkırtıları arasında sakînin coşturucu sesi yükseliyordu. Şîrîn, acı şarabı eline alınca o acılıktan ve şirinlikten cihan sarhoş oldu (Nizâmî, Husrev ü Şîrîn 1363: 65).

Kadın bezmleri *Vîs ü Râmîn'*de “sûr-ı zenân” olarak adlandırılmıştır:

“Vîs’in kendi sarayında şöyle bir âdeti vardı. O, her gün bir “sûr-ı zenân” düzenlerdi. Seçkin kişilerin hanımları ona katılırdı. Bir hafta mutluluk onlarla olurdu” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 318).

3.1.4. Merdum-ı Âdî//Sıradan İnsanlar

Bezm düzenleyenlerin son grubunu sıradan insanlar yani halk tabakası oluştururdu. Halk, çeşitli vesilelerle bu tür bezmleri düzenlerdi. Neşelenmek, eğlenmek bunların başında gelirdi. Her çeşit bayram ve şenliklerde de bu tür bezmler tertip edilirdi. Böyle bir bezme Behrâm Gûr şahit olur. Behram, bir değirmenin kenarında yanan bir ateş; ateşin başında bilmediği, tanımadığı kadınlı erkekli sıradan insanların başlarına gül demetlerinden yapılmış taçlar taktıklarını, süslü elbiseler giydiklerini, güzel kokular sürdüklerini, çalgıcıların ateşin çevresinde daire şeklinde oturduklarını, herkesin mutlu bir şekilde yiyip içtiklerini, şaraptan yarı sarhoş bir halde olduklarını, bezmde sık sık “Çok yaşa Behrâm Şâh” diye seslendiklerini görür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/331).

Vîs ü Râmîn’de de halkın eğlenmek, neşelenmek, keyif almak için kırlarda, bahçelerde, su kenarında bezm düzenlediklerine şahit olmaktadır:

“Herkes evinden kırlara çıkmış. Bütün seyir eşyasını yanına almış. Her bağdan, bahçeden, su kenarından farklı farklı müzik sesi geliyordu. Toprak, çiçek ve yeşillikle doluydu. Yıldızlarla dolu bir gökyüzüne benziyordu. Bir grup eğleniyor, at sürüyor; bir grup şarkı söyleyip dans ediyor. Bir grup bahçede şarap içiyor. Bir grup gül bahçesindeki güllere benziyor. Bir grup akarsu kenarında, bir grup lale bahçesinin ortasında. Herkes mutluluk içinde bezme gitmiş. Giydikleriyle cihanı atlasa benzetmiş” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 43).

3.2. Şirket Konendegân der-Bezm//Bezm Katılımcıları

Bezmlere katılımın özellikle de şahların bezmine katılımın özel kuralları vardı. Katılım özel izne tabi tutulurdu. Katılanların sayısı her zaman aynı olmayıp bezmin konumuna göre katılımın sayısı artar veya azalırdı. Özel izinle girilen ve katılım sayısının az olduğu bezmler olduğu gibi sadece askerlerin veya halkın iştirak ettiği bezm-

ler de vardı. Bu durumlarda katılımcı sayısı oldukça yüksekti. Bezme katılanlar hiyerarşik bir yapıya veya unvanlara göre bir sınıflandırmaya tabi tutulurlardı. Yukarıdan aşağıya doğru katılım şu şekilde gerçekleşirdi: Büyükler, kahramanlar ve askerler, nedimler, bilginler ve filozoflar, halk tabakası.

3.2.1. Bozorgân//Seçkin Kişiler

Bezme katılanların içinde en ön sırayı askeri ve idari grubun önde gelen temsilcileri oluştururdu. Bezmin saygınlık kazanması bu seçkin grubun katılımıyla gerçekleşirdi. Ferîdun, Dahhâk'ın sarayını ele geçirdiğinde bezm kurulmasını ve buna iştirak edenlerin de bezme layık kişiler olmasını ister:

“Şarap getir, çalgıcıları davet et; kadehlere yol aldır, sofrayı donat. Musîkiye aşına olan herkes benim bezmime layıktır. Onların bilgileri benim gönül bezginliğimi götürür. Benim tahtımın yanı başında benim şanıma yaraşır bir bezm düzenle” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 38).

Semengâm padişahı da Rüstem'in Semengâm'a gelişi nedeniyle verdiği bezmde ülkenin ileri gelenlerini ve üst düzey askeri yetkilileri katılımcı olarak bezme davet eder:

“Ülkenin ileri gelenlerini ve ordunun seçkinlerini (bezme) davet etti, onlara yaraşır (bir bezm kurdu), neşeli bir şekilde oturdular” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 220).

Şehinşah Mûbed'in bahar vaktinde kurduğu bezme de üst seviyede ve toplumun en saygın kişilerinin katıldığı görülür:

“İlkbaharda çok güzel bezm düzenlenirdi. Bezme tamamıyla tanınmış kişiler katılırdı. Her bir şehirden bir ordu komutanı ve bir hükümdar, her ülkeden bir peri yüzlü ve ay yüzlü, İran'ın ileri gelenleri, seçkinleri; Azerbaycan'dan, Rey'den ve Gürgân'dan (seçkinler katılırdı)” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 42).

Bezme katılanlar “mihan” ve “serân” olarak tavsif edildiği gibi “âzâdegân” ve “vizegân” veya “ferruhân” isimleriyle anılmışlardır

“Salonlara sofra kurdular. Komutanlara söyle, mihân/büyükleri davet et (dedi)” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/214).

“Dünyayı fetheden bu tarz işleri görünce, serân/ileri gelenleri davet edip şarap içtiler. (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/214).

“Bir kahraman bir sofraya kurdu. Sofraya ferruhân/saygın kişilerle oturdu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: II/124).

“Ordugâhı Amul şehrine götürünce, her gece âzâdegân/özgür kişilerle şarap içti” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/156).

3.2.2. Pehlevânân ve Sipâhîyân//Kahramanlar ve Askerler

Bezmin temel katılımcılarından biri de kahramanlar ve askerlerdir. Bezminlerin birçoğu onların gösterdikleri başarıları kutlamak için yapılırdı. Böyle durumlarda katılımcıların içerisinde hükümdarın dışında en seçkin katılımcı onlar olurdu:

“Şarap getirdi, çalgıcıları sesledi, askerlerin ileri gelenlerini davet etti” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/333).

“Bölüklerin tümü takım halinde gittiler. Bütün ova, dağ ve sahra da asker vardı. Neyin feryadı, sarhoşların sesi ovayı kapladı. Sanırsın ki tamamen arzu ve isteğe daldılar. Bir hafta bu şekilde mutlu oldular. Hiç kimse üzüntü ve kederi hatırlamadı” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/400).

Kahramanların hükümdar bezmelerine katıldığı veya hükümdarın kahramanlarla bir toplantı yapması gerektiği zaman bir meclis düzenlenir ve meclise katılanların ileri gelenleri kahramanlar olurdu. Keyhüsrev, saray nazırına bir meclis düzenlemesi için emir verir. Bezm, sarayın bahçesinde hazır hale gelir. Padişah gelir, altın tahta oturur. Bütün sakiler de başlarında mücevherli taçları, altın işlemeli kumaşlardan ve Çin ipeklerinden yapılmış elbiseleriyle tahtın önüne gelip dizilirler, boyunlarında gerdanlıklar, kulaklarında küpeler, ellerinde şarap kadehleri var. Kimi sakî çeng çalıyor, kimisi de öd ağacı yakıyordu. Bu sırada Keyhüsrev, bezme kahramanların çağrılmasını ister:

“Padişah, nöbetçi komutanına Gûderz’in Tûs’un ve öteki kahramanların davet edilmesini ve de kahraman Rüstem’in gelmesini buyurdu” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 550).

Rüstem gelip ağacın altına kurulmuş olan padişahın tahtının yanına oturur. Keyhüsrev, Rüstem’e övgü dolu sözler söyler. Kahraman Rüstem de Keyhüsrev’i öven, yücelten sözler söyledikten sonra padişahın buyruğuna tabi olduğunu söyler ve ardından bezm başlar:

“Rüstem böyle söyleyince Gûderz, Gîv, Ferîborz, Ferhâd ve Şapûr gibi ordu içindeki büyük kahramanlar onu çok beğendiler ve onun için Tanrıdan iyilikler dilediler. Bundan sonra da padişahla beraber ellerine şarap kadehleri alıp içerek sarhoş oldular. Gönülleri neşeden bir bahara döndü” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 551).

3.2.3. Nedîmân//Özel Seçilmiş Kişiler

Bezmin önemli katılımcılarından bir başkası nedîmlerdir. Nedîm, padişahın ve şehzadelerin meclis ve sohbet arkadaşına verilen isimdir. Bu makama ulaşmak oldukça zordur. Bazı özelliklere sahip olmanın yanında her açıdan donanımlı olmak da gerekir. *Kabûsnâme* yazarı, kitabının “ender âdâb-ı nedîmî kerden” başlıklı 38. bölümünde şunları yazar: “Nedîm, aynı zamanda şair olmalıdır. Şair değilse de şiirden anlamalı ve Arapça, Farsça birçok şiiri ezberden bilmesi gerekir. Nedîmin tıp ve yıldız ilmini de bilmesi gerekir. Nedîm, gücü yettiğinde musîkî aletlerini de çalmalı. Nedîmin tavla ve satrancı da bilmesi lazım. Nedîmin tarih, fıkıh, tefsir gibi ilimlerden de nasibini alması gerekir. Nedîm güzel görünüşlü ola...” (Unsurul Me’âlî 1378: 203-205).

Mesûdî, “şeref, tevazu, iffet, bayağılaşmamak, arsız olmamak, ağırbaşlılık, cömertlik, ahlâkı güzel, edebli olmak ve güzel nükteler bilmek” diyerek nedîmlerde bulunması gereken özellikleri sayar (Mesûdî 1370: I/240). Sasanî hükümdarları, Erdeşîr-i Bâbekân’dan itibaren nedimlerle yüz yüze gelmeme geleneğini uygulamışlardır. Böylece şah ile nedimler arasına bir perde çekilmiştir. Bu perde geleneği Emeviler ve Abbasilerin ilk dönemlerinde de devam etmiş, bezimlerde halifeler, nedimlerine görünmezlermiş (Mes’ûdî 1370: I/241).

Nizâmül Mülk de: “Padişahın nedimlik vasfını taşıyan, ona layık olan nedimlere sahip olmaktan başka çaresi yoktur. Zira padişahın büyüklerle, devlet erkânıyla, askeri yetkililerle çok oturması ona zarar verir, diğerlerini de cüretkâr kılar” (Nizâmül Mülk 1364: 162) diyerek nedimin önemine vurgu yaptıktan sonra sözlerine şöyle devam eder:

“Genel bir kaide olarak, birine nedimlik görevi verilmişse, ona başka bir iş veya vazife verilmemelidir. Zira padişahla birlikte bu-

lunmaktan gelen rahatlık sebebiyle halka zulüm yapabilir. Nedîmler daha çok şaraba, eğlence bezmelerine, temaşaya ve buna benzer her şeye dair padişaha tavsiyede bulunur, ona danışmanlık yapar. Çünkü onlar, bu işler için hazırlanmışlardır” (Nizâmülmülk 1364: 106-107).

Nedîmler, padişahın vakitlerinin güzel bir şekilde geçmesinde önemli bir rol üstlenirler. Onlar, bilgileri doğrultusunda yeri geldiğinde latife söylemek ve şaka yapmak suretiyle hükümdarı bilgilendirmişler, söyledikleri bilgi dolu yararlı latifelerle padişahı bilgilendirme yoluna gitmişlerdir. Bazen de şuh yaratılışları ve zariflikleriyle padişahın gözünü açmışlardır. Sultan Sencer hakkında şöyle bir anekdot anlatırlar:

“Sultan Sencer, Harezm’i ele geçirince Reşîd Vatvât’ın Harzemşah Sultanı Atsız’ın sultanlığını ve şahsını övme noktasında söylemiş olduğu şiirlerden dolayı ona karşı incinmişti. Onu yakaladığı takdirde yedi organını birbirinden ayırıp paramparça edeceğine dair yemin etmişti. Vatvât, bir süre sultandan kaçıp gizlendi... Sonra da Sencer’in meşhur nedimi Muntecîbuddîn Bedî’e sığındı. Bir gün, adı geçen nedîm, sultanın huzuruna gitmiş, bir sürü öğüt ve çalışmadan sonra sözü Vatvât’a getirmiş. Muntecîbuddîn ayağa kalkmış ve sultana “şayet uygun düşerse bendenizin bir ricası vardır” demiş. Sultan bu ricanın yerine getirilmesini istedi. Muntecîbuddîn, “Vatvât, zayıf ve zavallı bir kuştur, yedi parçaya ayrılacak gibi değildir. Şayet emir buyurursanız iki parçaya ayırırsınlar!” dedi. Sultan bunun üzerine güldü ve Vatvât’ı affetti” (Mostevfî 1364: 484).

Câhız, şahın meclisinde nedîmlerin çeşitli derecelere sahip olduğunu ve herkesin mertebelerine göre kendilerine ayrılan yerlerde oturduklarını yazar (Câhız 1386: 93). Erdeşîr’in nedîmlerinin hepsinin zarif, bilgin ve fazilet sahibi kişilerden oluştuğu söylenmiştir. Erdeşîr, onlarla aynı mecliste oturur, şarap içer, onlardan yararlanmış. Onun meclisi baştan sona kadar ciddiyet içinde geçer, asla şaka ve mizah mecliste yaşanmazmış. (İbn Belhî 1343: 71). Nedîmlerin bilginlerden oluşturulması Abbasi halifeleri tarafından da benimsenmiştir. Halife Memun, Bağdad’a girdiğinde bilginlerin listesini istemiş, onlarla oturup kalkmış, onları kendisine nedîm yapmıştır. (Mez 1362: I/172).

Hüsrev'in Şâpûr adında çok özel bir nedîmi varmış. Bu nedîm son derece yetenekli ve kalem ehli imiş:

"Hüsrev'in Şâpûr adında çok sevdiği bir nedîmi vardı. Mağrib'ten Lahor'a kadar bütün yerleri dolaşmıştı. İkinci bir Mânî'yi müjdelemiş, ikinci bir Oklidis olmuştu" (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 48).

Nedîmler, sadece erkeklerden olmamıştır. Kadın nedîmler de vardır. Örneğin Hüsrev'in Şâpûr dışında yetmiş güzel bayandan oluşan nedîmi bulunmaktadır. Bunların hepsi asilzadedir. Güzellikte ay parçası olup cana can katarlar:

"Ay yüzlü asilzade çocuğundan yetmiş kız onun hizmetinde idi. Güzellikte her biri cihanı süsler, cihanda gönül götürmede ilgi duyulan olurlar. Hepsi kadeh ve rud ile donatılmıştır. Ay gibi menzilden menzile salınarak yürürler" (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 53).

Hüsrev ü Şîrîn'de güzel nedîmlerin on tanesinin adı da söylenmiştir:

"Bir taraftan padişahın tahtı kurulmuş ve birkaç saki de ayakta durmuştu. O tarafta putperestlerin güneşini 'Şîrîn' ve onun etrafında on tane nar memeli güzel oturmuştu. Frengîs ve fidan boylu Suheyli, Acebnûş, Feleknâz, Hemîlâ, Humâyûn, Perîzad, Hoten Hatun, Gevher Melek ve Dilşâd" (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 133).

Vîs'in de güzel, peri yüzlü nedîmler istediğini ve sayılarının en az seksen olduğunu görmekteyiz:

"Akşam olduğunda iki yüzlü ipek ve peri yüzlü güzel nedîmler istiyor. Yanından seksen kadından az nedîm bulunmamalı, bundan daha azı nedimliğe yakışık almazmış" (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 50).

Râmîn, Gurâb isimli şehre geldiğinde Gül adındaki kızı görür ve ona âşık olur. Gül'ün çevresinde seksen güzel nedîm bulunmaktadır:

"Etrafında Çin, Rûm, Hind ve Berber seksen güzel dilber bulunmaktaydı. Bu güzellerin hepsi selvinin etrafındaki nesrin, ayın önündeki Pervîn gibiydi" (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 238).

3.2.4. Dânyân ve Hekîmân//Bilginler ve Filozoflar

Bezme katılan bir diğer grup da bilginler ve filozoflardı. Bunlar, padişahların vazgeçemediği, sürekli yanında bulundurup bazı konu-

lar hakkında bilgi aldığı şahsiyetlerdir. Padişahların bazı bezmlerine onların katıldığı görülmektedir. Bilgin ve filozofların bezme katılmaları, sultanın onların bilgi ve yeteneklerinden yararlanmasından dolayıdır. Aşağıda beyitlerde Enûşirvân'ın bezmine mübetlerin ve bilginlerin katıldığı görülmektedir: “Padişah bir gün bezme oturdu, mübetlerin davet edilmesini emretti. Bilgin ve bilim adamlarını da çağırttı. Gittiler gönlü uyanık mübetleri, her çeşit gizli bilgileri bilen önderler/bilginleri alıp getirdiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VIII/116).

İskender'in bezmine de Rûm filozoflar iştirak etmişlerdir:

“Cihanı aydınlatan hükümdar tahta oturdu. Parlaklığı sebebiyle geceyi gündüze çevirdi. Etrafı, zamanın önde gelen filozoflarıyla çevrili. Cihanı iyiliklere boğdu. Filozofların her birine ihsanda bulundu. Aristo kadehe, Eflatun bardağa doğal kan rengine benzer saf şarabı döktü” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 141).

3.2.5. Umûm-ı Halk//Halk Tabakası

Baharın gelişi veya kazanılan bir zaferin ardından bezmler düzenlenir ve halk tabakası diye adlandırılan insanlar davet edilirdi. Câhız, İran hükümdarlarının düşmanlarına karşı kazandığı zaferin ardından gösterişli bezmler, zengin ve donanımlı sofralar kurdurduklarını, halkın neredeyse tümünün davet edildiğini söylemiştir (Câhız 1386: 273). Yine Câhız, İranlı hükümdarların kendi özel bahçelerinde oturduklarını, halkın da saray dışında özel hazırlanmış zengin sofralardaki yerlere yerleştiklerini, şehrin güvenliğinden sorumlu olan şehir emniyet amirinin padişahı görmeye gelen halka güvenlik amacıyla eşlik ettiklerini, çalgıcıların bezme gelerek, çalgı çalıp şarkı söylediklerini, oyuncuların da gösteri yaptıklarını ifade etmiştir (Câhız 1386: 273).

Bu İranlı padişahlardan biri olan Behrâm Gûr düzenlediği bir bezme bütün halkı çağırır; çalgıdan, musikiden ve şaraptan herkesin yararlanmasını sağlar:

“Her memleketten ve her evden kadın erkek çocuk dışarı çıkararak zeminde toplandılar. O adalet sahibi cihan hükümdarına teşekkür ettikten sonra, yemek-içmek için beklemeye başladılar. Şarap, çalgı ve müzisyenleri çağırdılar.

Günün ilk yarısı yemekle, diğer yarısı da dinlenmeyle geçti” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/400).

Rüstem'in heft hanının dördüncüsünde bireysel hazırlanmış bir bezmin kurulduğunu görmekteyiz. Öyle ki Rüstem, uzun süreli at koşturduktan sonra yeşil, akarsuları bol ve güzel bir yer gelir. Ortasında bir çeşme, yanında da şarapla dolu altın bir kadeh görür. Bezm için hazırlanan sofrada kızarmış koyun, ekmek, tuz, çerez gibi daha pek çok şey vardır. Rüstem atından iner, sofraya oturur, tamburu eline alır ve kendi durumunu dile getiren bir şarkı söyler (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 180).

3.3 Hıdmet Gozârân-ı Bezm//Bezde Hizmet Edenler

Bezmin kurulması, başarılı bir şekilde devam etmesi, güzel ve sorunsuz bitirilmesinde önemli rol oynayanlar bezmin hizmetçileridir. Bezmdaki davetlilere, misafirlere hizmet etmek, onlara servis yapmak bu kişilerin görevlerindedir. Bunlar, bezmin işleyişinden sorumludurlar. Bezmin ihtiyaç duyduğu gerekli şeyleri/levâzımı hazırlar ve katılanların gereksinimlerini yerine getirirler, bezmin parlak bir şekilde geçmesini sağlarlar. Bezmin hizmetçileri: Sakîler, çalgıcılar, aşçı- lar, dansçılar, köleler ve cariyelerdir.

3.3.1. Sâkiyân//Sakîler

Bezmin hizmetçilerinin başında sakîler gelir. Bezm dünyasının en önemli unsurlarından biri sakîdir. Mecliste çok önemli role sahiptir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Kadeh sunar, içki dağıtır. Sakî, genellikle padişahın özel teveccühüne sahip olmuş bir köledir. Bunlar özel seçilen ve güzellikleriyle öne çıkan kimselerdir. Beyhakî, ismi Tuğrul olan ve Türkistan yöresinden Sultan Mahmûd'a gönderilen bir köle hakkında şu bilgileri nakleder:

“Tuğrul binlerce köleler arasından seçilmiş özel bir köleydi. Güzelliğiyle, boy ve posuyla, incelik, zarafet ve liyakatiyle dikkat çekiyordu. Emir, bu Tuğrul'u çok beğenmişti. Ayaz'dan sonra onun sevdiği yedi sekiz sakîden biri Tuğrul'du” (Beyhakî 1362: 252).

Mesnevilerde yer alan bezmin baş aktörlerinden olan sakîler, bazen “mey-gusâr” ve “gusârende-i mey” olarak da adlandırılmışlardır:

“Mey-gusârlar, şarap getirdi. Sâm'ın oğlu Mihrâb'a baktı” (Firdevsî Şâhnâme 1375: I/156).

“Sen ey Bâbil şarabından 'içki sunan' gusârende-i mey, başımız dönünceye kadar şarap sun” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/161).

Sakîler, genç ve güzel yüzlü köleler arasından seçilmişlerdir. Onların sıfatları “perî-çehre”, “yakut-leb” ve “kûdek/küçük”tür. Bunlar aynı zamanda isim olarak da kullanılır.

“Şarap sunan perî çehreli yirmibeşinci günde (şarabı) adil hükümdarın eline verdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/370).

“Şarap sunan peri çehre, elinde bir kadehle padişahın yanına geldi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/227).

“O gül bahçesi, altın yıldızlarla süslendi. Şarap sunan yakut dudaklı, şarap getirdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/363).

“Şarap sunan kûdek, şarap kadehini şahlara layık dolulukta getirdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/228).

Sakîler güzel oldukları kadar iyi giyimli olup şık, alımlı ve oldukça kıymetli elbiseler giyer, süslenir ve cilveli davranışlar gösterirlerdi. Beyhakî, bir sakînin giymiyle ilgili şu bilgileri nakleder:

“Bir gün Emir, bahçede firuzî şarap içiyordu. Etrafındaki ay yüzlü sakîler sırayla ikişer ikişer geliyorlardı. Tuğrul adındaki sakî, mücevherlerle süslü kırmızı bir elbise giymiş olarak bezme geldi. Bir başka sakî de firuze taşı renginde bir elbise giymişti. Onun da elbisesi renkli taşlarla süslenmişti. Bu iki ay yüzlü sakî, sakîlik işiyle meşgul oldular” (Beyhakî 1362: 252).

Samanî hükümdarlarından Nasr b. Ahmed'in Sistan'da kazandığı bir zafer üzerine verilen bir bezimde sakîlerin başlarına taç taktıkları görülmektedir. Rûdekî, bunları şöyle vafsetmiştir:

“Her biri başlarına kırmızı renkli taç takmış, dudakları kırmızı şarap gibi, zülûf ve kâküleri reyhan kokulu gibiydi” (Rûdekî 1378: 35).

Şâhnâme'de de sakîler, başlarında altından yapılmış bir taç, pabuçları da mücevherlerle süslü olarak tasvir edilmişlerdir:

“Sakîlerin başında altından yapılmış bir taç, ayaklarında kıymetli taşlarla süslü pabuçlar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/443).

Sakîlerin vazifeleri en başta kadeh sunmak, şarap vermektir. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevleri arasındadır. Sakî ba-

zen sevgili mesabesindedir. Bezme katılanlar ona âşık da olabilir. Sultan Mahmûd'un güzel kölesi, sultanın düzenlediği bezmde sakîlik yapmış, Emir Yûsuf'a şarap sunarmış. Emir'in gözleri hep onun üzerinde olurmuş. Sonunda ona âşık olmuş. Her ne kadar kendini ondan uzak tutmak istemişse de başarılı olamamış (Beyhakî 1362: 252-253).

Sakîlere âşık olmanın yanında kadeh doldurmak veya yenilemek amacıyla onlara yönelip ilgi gösterilmiştir. Bazen de hoş edalı oluşlarından dolayı da rağbet görmüşlerdir. Ayrıca bezme katılanlarla sakîler arasında kabul ve reddetme gibi işaret diliyle de konuşulmuştur. Hâfız, aşağıdaki beyitte bu karşılıklı işaretleşmeyi şöyle dile getirmiştir:

"Sakînin göz kırpmaları elimden gönlümü götürdü/beni baştan aldı. Artık bir başkasıyla konuşacak takatim yoktur" (Hâfız 1368: 221).

"Sakînin yan bakışı kılıç çekmiş, akli yağmalamaya; sevgilinin zülfü gönül avlama için tuzak kurmuş" (Hâfız 1368: 473).

Mesnevilerde olduğu gibi Farsça şiirlerde de sevgili, bir sakî sayılmış, maşukla sakî bir görülmüştür:

"Kırmızı renkli şarap, güvenilir bir mekân, sakî gibi bir sevgili, ey gönül! Eğer işin şimdi iyi olmayacaksa ne zaman iyi olacak" (Hâfız 1368: 184).

"Eyoahlar olsun ki, sarhoş ve dudağı tatlı olan sakî, benim mahmur olduğumu anladı da bir kadeh göndermedi" (Hâfız 1368: 150).

Ayrıca sakîler, "Sakînâme" adı verilen edebî türde ayrıntılı bir biçimde ve çeşitli mazmunlarla ele almışlardır. Fars edebiyatındaki sakînameler için bakınız: (İhtirâm Rızâyî, *Sakînâme der-Şi'r-i Fârsî*, İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran, 1388). Şahlara layık bezmlerde içki sunma işlerini uhdelerinde bulunduran resmi görevli sakîlerden başka, bazen şah, sakîlik işini bezme katılanlardan birinin yapmasını da ister. Öyle ki, Şâh Mobed, kendi düzenlediği bezmde, Râmîn ve Dâye'den böyle bir istekte bulunur:

"Şehinşâh, Râmîn'e: 'sen şarap ver' dedi. Zira dostların elinden şarap içmek güzeldir. Dünyayı aydınlatan Râmîn de aynı şekilde yaptı: Mutlu bir şekilde sürekli şarap veriyor ve sürekli şarap içiyordu" (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 166).

“Dâye’ye dedi: ‘Dâye, sen şarap ver’. Râmîn’e de dedi: ‘Râmîn, çengi eline al’. Daha sonra Dâye onlara şarap verdi. Râmîn’in gönlü aşktan coştı” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 167).

3.3.2. Nevâzendegân//Çalgıcılar

Bezmede hizmet veren şahıslar arasında çalgıcılar da vardır. Bezmelerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Çalgıcılar daha çok “râmişger” adıyla anılırlar. “Râm” ve “râmiş” aslında Mezdiyesna dinindeki Tanrılardan birinin adı olup *Avesta*’da “râmin” şeklinde ve “*asayiş*”, “*sulh*”, “*huzur*”, “*neşe*”, “*sevinç*” anlamlarına gelir. Pehlevi dilinde “râmîşîn” olan bu kelime yeni Farsça’da “râmiş”e dönüşmüştür (Afîfî 1374: 527). “*Mutluluk*”, “*huzur veren*” manasındaki “râmişger” özel olarak çalgıcılar anlamında kullanılmıştır. Bunların en önemli görevleri bezmede mutluluk veren bir rol üstlenmeleridir. Onlar, çalgı aletlerini çalmanın yanında okudukları şarkılarla meclisin coşku ve heyecanını artırır. Onların samimi ve gönülden kopup gelen nağmeleri şarapla birlikte bezme katılanların ruhlarını okşamıştır:

“*Ramışger, rûdu eline aldı, hoş geldin ey zevk! Safa geldin ey neşe! diye şarkı okudu*” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 98).

“*Şarap, rûd ve râmişgerlerin sesi, başları üzerinde parlayan taşlar*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/17).

Râmişgerden başka çalgıcılar; “*mutrib*”, “*honyâger*”, “*mugannî*”, “*ebrîşem-zen*” diye de anılmışlardır: “*Bütün bu konukların telaşını görmüyor musun? Honyâgerin sesi Keyvân’a ulaşıyor*” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 57).

“*Ebrîşem-zenin nağmeleri yükselmiş, ipekli giyinenin gömleği parçalanmış*” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 452).

“*Bir can hatifi olan (Şîrîn), perde arkasından seslendi: Bu mutiblerden birini yanıma çağır*” (Nizâmî, *Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî*, 1388: 256).

“*Ebrîşem-zen, dostları coşturmuş, âşıkların perdelerini yırtmıştı*” (Nizâmî, *Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî*, 1388: 142).

Çeng-zen, rûd-zen, berbed-zen veya çengî, berbetî, rebâbî de çalgıcılar için söylenmiş diğer isimlerdir:

“*Her gün perî çehreli yüz çeng-zen şahın sarayında toplandı*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/299).

“Sohrab sayesinde topluluğa rûd-zen eşliğiyle şarap içiriyorsun” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/232).

“Berbedî, rebâbî ve çengilerle (dolu) iki ferseng boyunda bir kuyruk uzadıkça uzanmış” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî, 1388: 481).

Bezmede çalgıcılar, bezmin havasına göre çeşitli musiki makamlarını icra etmişlerdir. Hüsrev ü Şîrîn'de ünlü müzisyen Bârbed, yüz makamdan otuz makam seçerek seslendirmiştir:

“Sazında onun yüz makam vardı. Tatlı nağmeli otuz makam seçti” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî 1388: 181).

Hüsrev ü Şîrîn'de geçen otuz makamdan bazıları şunlardır: genc-i bâd-averd, genc-i gâv, genc-i sohte, şâdrevânî, taht-ı takdîsî, nakusî ve evrengî, hokka-yı kâvus, mâh-ı berkûhân, müşkdâne, ârâyîş-i hûrşîd, nîmrûz, sebz-der-sebz, kufl-i Rûmî, servistân, serv-i sehî, nûşînbâde, râmiş-i cân, nâz-ı nevrûz, mişkûye, mihrigânî, şebdîz, şeb-i Ferruh, ferruhrûz (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî 1388: 181 vd.).

Meclislerde çalgıcılar en çok uşşâk, rast, Irak, nevrûz makamlarında çalmışlardır:

“Nekîsâ, bu efsaneyi çeng ile söyleyince Bârbed'in sazı aheng tuttu ve nağmeler, Iraklılara yaraşır biçimde feleği aştı. Irak makamından bu sesi yükseltti” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî 1388: 257).

“Nekîsâ, bu efsaneyi sazı ile terennüm edince, Bârbed'in sazı feryada başladı ve nağmeleri uşşâk makamıyla süsledi. Bu gazeli rast makamında söyledi” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî, 1388: 262).

“Nekîsâ, dörtнала giden bir at gibi çenge vurunca Bârbed'in 'ona' sazı ahenk tuttu. Sanki özür dileyenlerin hüznü sesi gibi bu gazeli Isfahan makamında gönderdi” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî, 1388: 258).

Sakîler gibi çalgıcılar da güzel yüzlülerden seçilmekteydi:

“Her gün yüz tane peri çehreli râmişger, şahın sarayında toplanmaktaydı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/299).

“Peri yüzlüler rûdu (ellerine) aldılar. Bütün günü mutlu bir şekilde geçirdiler” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/17).

Ebul Ferec Isfahânî, “şarkıcılar bezme katılmadan önce güzel bir şekilde yıkatılıp, temizlettirilip saçları tıraş ettirildikten sonra olduk-

ça temiz, şık ve göz alıcı elbiseler giydirilir, kıymetli taşlarla donatılır, bir düzene sokulur ve sonra bezme dâhil olurlar” demiştir (İsfahânî 1965: XX/61).

Çalgıcıların da kıymetli taşlarla süslenmiş şık, temiz ve gösterişli elbiseler giyerek, başlarına taç takarak bezme dâhil olduklarını görürüz:

“Şarap, rûd ve hepsinin başlarında kıymetli taçlar takınmış râmişgerler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: III/17).

“Meclisi aydınlatan ve sakî, hizmetçilerle birlikte çengi çalanlar, hepsinin başları üzerinde kıymetli taçlar var. Hepsi mücevherlerle süslü, altın desenli kumaş giymişler” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/83).

Çalgıcılar sadece erkeklerden olmaz. Kadın şarkıcılar da bezmelerde şarkı söylemek için kendilerine ayrılan yerlerde görev icra etmişlerdir. Bezmelerde kadın şarkıcıların varlığı, Sasanîler dönemine kadar gider. Sasanî sarayında kadın şarkıcıların bulunması birçok kaynakta yer almıştır. Resim, minyatür ve heykellerde bile kadın şarkıcılar görülmektedir. (Christiensen 1370: 827).

Kadın şarkıcıların Emeviler sarayında da boy gösterdikleri, kaynaklarda kayıtlıdır. Emeviler devrinin daha ilk yıllarında Fars asıllı cariyelerin teganni ettikleri, Fars nağmelerine tutkunluk gösterdikleri görülür (Kılıçlı 1993: 84). Emevi halifesi Yezîd b. Abdulmelik’in sesi, fiziği ve güzelliğiyle ün yapmış olan Hababe ile musikî ve şarap âlemleri yaptığı da bilinmektedir. Azze el-Meylâ (ö. 738), Cemîle es-Sulemiyye (ö. 743), Sellâme el-Kas (ö. 748) ve Sellame ez-Rezkâ (ö. 745), Emevi saraylarının vazgeçilmez kadın mugayyinelerindendir (Kılıçlı 1993: 137-142). Gazneli Mesud’un sarayında hem kadın hem de erkek çalgıcıların bulunduğunu Beyhakî’den öğreniyoruz (Beyhakî 1362: 121).

Behrâm Gûr Yemen’de ikâmet ettiği vakit, birçok çalgıcı cariyeler içerisinde iki cariyeye seçip ona getirirler. Bunlardan birisi de “çeng-zen”dir:

“Behrâm için o gül yanaklılardan iki tane seçtiler. Onun elbisesi fildişi kemiği rengindeydi. Boyları düz ve uzun servi tarzında. Hepsi de güzel, mutlu ve mesut (idiler). Yıldıza benzeyen bu iki güzelden biri çeng-zen idi.

Diğeri Yemen yıldızı gibi lale yanaklı (idi)" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/273).

İskendernâme'de Çin Hakanı'nın İskender'e hediye olarak gönderdiği cariyeye hem çalgı çalıyor hem de şarkı söylüyor:

"Onda, anadan doğma üç özellik var. Dördüncü özellik kimsenin eline geçmedi. Güzel sesli olma, rûdu nağmeli 'çalma', Zühre'den daha güzel şarkı söylüyor olması 'onun' üç özelliği. İçli sesi yankılanırken, onun yankılanması üzerine tüm canlılar uyur" (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 415).

Bazı çalgıcılar aynı zamanda dans etme yeteneğine sahiptiler. Behrâm'ın bu özellikleri taşıyan ve adı Fitnâ olan bir cariyesi vardı:

"Bu cariyenin adı Fitnâ idi. Onda binlerce fitne vardı. O, hem fitnenin şahı hem de Behrâm'ın biricik Fitnâ'sıydı. Bütün güzelliğiyle şarkı söyler, hızlı bir şekilde dans eder, rûd çalardı" (Nizamî, Heft Peyker 1363: 108).

Resmî çalgıcıların yanında mesnevi kahramanlarının da birer çalgıcı oldukları görülür. Rüstem, İsfendiyâr ve Râmîn bunlardan bazılarıdır. Rüstem'in heft hanında çalıp söylediğini görmekteyiz. Rüstem'in cadı karıyı öldürmek için yola çıktığı dördüncü sofrasında onun bu özelliği güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Rüstem, ağaçlık ve akarsuları bol olan bir yere gelir. Buranın ortasında bir çeşme, yanında şarap dolu kadehler, kızarmış koyunlar, mezeler, yiyecekler ve daha çok şeylerin bulunduğu ve aslında cadılar sofrası olan bir yere gelir. Rüstem atından iner ve oraya oturur:

"Sazlığın kenarındaki çeşmeye oturdu. Orada altın bir kadeh gördü ve ona şarap doldurdu. Şarabın yanında da tambur vardı. Gördüğü çöl değil sanki düğün eviydi. Tehmten lakaplı Rüstem, tamburu (aldı), göğsüne dayadı, ona vurarak şarkılar söyledi: Rüstem, avare ve talihsizdir. Zira onun mutlu günlerden nasibi azdır" (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 180).

İsfendiyâr'ın da yedi sofrasının dördüncüsünde onun çalgı çaldığını ve kendi durumunu dile getirdiği görülür:

"Hemen tamburu eline aldı, duygularını söylemeye başladı. İsfendiyâr, kötü talihinden hiçbir zaman zevk ve sefa görmediğinden, ejderha ve aslan avlamanın dışında bir şey yapmadığından, belalarla boğuşmaktan kurtulmadığından bahsetti" (Firdevsi, Şâhnâme 1375: VI/178-179).

Vîs ü Râmîn mesnevisinin kahramanlarından Râmîn de Vîs'e çeng ve tambur çalarak aşk şarkısı söyler:

“*Vîs’in yanında gönül çelen Râmîn oturmuştu. Bazen tambur, bazen de göğsünde çeng çalıyordu*” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 156).

“*Vîs’in kulağının nasibi Râmîn’in ‘çaldığı’ çengdi. Gözünün nasibi, sevgilinin yanaklarıydı. Râmîn arada bir çeng çalmaya başlayınca taş, mutluktan suyun üzerine çıkıyordu. Kendi haline güzel bir şarkı söylüyordu. Vîs’in yüzü de gül gibi açılıyordu*” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 165).

Mesnevilerde devletle resmi görev üstlenmiş çalgıcılar da yer almıştır. Devlet/saray sanatçıları olarak bilinen bu kişilerin varlığı Sasanî dönemine kadar uzanır. Sasanîler döneminde genel olarak “Honyâger” adıyla bilinen bir takım hanende ve şarkıcılar, kahramanlık anlatılarını, aşk konulu hikâyeleri ve benzeri metinleri saz eşliğinde okuyorlardı. Bunların bazıları çok ünlü sanatçılar olarak tarihe geçmiş kişiliklerdir (Yıldırım 2012: 489). Bunların başında Bârbed, Nekîsâ, Serkeş ve Gûsânân gelir. Bârbed, Sasanî devrinin en önemli şair, şarkıcı ve musikî bilginlerinden biridir. Hüsrev Pervîz zamanında yaşamıştır. Adı geçen şahın çalgıcısının adıdır. Bârbed’in otuz makam icad ettiği söylenmiştir. Bunlardan biri de Hüsrevânî’dir (Christensen 1370: 630).

Bârbed’in *Şâhnâme*’de ve *Hüsrev ü Şîrîn*’de adı geçer. Hüsrev Pervîz’in kurduğu bezmelerde yer almış, renkli, özellikle de yeşil elbiseler giyinmiş, dal ve yapraklar altında gizlenmiş ve Hüsrev Pervîz şarap içmeye başlayınca ortaya çıkarak ona kadeh sunmuş, şarap sunumunun ardından da çeşitli makamlarda şarkı söylemeye başlamış olarak *Şâhnâme*’de anlatmıştır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/226-229).

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde Bârbed’in adı geçer. Hüsrev’in dördüncü gün şarap meclisi kurduğunda Bârbed’in elinde saz, sarhoş bir bülbül gibi meclise dâhil olduğu ve yüz makamdan tatlı nağmeli otuz makam seçip bu makamları büyük bir başarıyla çaldığı ve yanık sesiyle bezmede bulunanları kendinden geçirdiği, Hüsrev’in ona “afe-rin”, “bravo” diyerek onu alkışladığı ve de Hüsrev’in dilinden gazeller söylediği yazılmıştır. (Nizâmî, *Külliyât-ı Nizâmî-i Gencevî* 1388: 257-260, 357-358).

Nekîsâ da Hüsrev Pervîz döneminin büyük musikînaslarından biri olup Bârbed’in çağdaşıdır. Onun ismi sadece *Hüsrev ü Şîrîn*’de

geçer. Nizâmî, av yerinde Hüsrev'in bezm tertip etmesi bölümünde Nekisâ'dan övgüyle söz eder:

“Nekîsâ adında çeng çalan bir adam vardı. Emir'in sert yapılı özel bir nedimiydi. Musikide ondan daha güzel okuyan bir ses yoktu. Rûdtan ilk ölçülü/makamlı sesi o çıkardı/ıcad etti. Musiki için usul adetleri o koydu. Nağmeleri o kadar kıvrak çalardı ki kuşlar dertten kanatlarını toprak üzerine vururdu. Sesleri öyle düzgün çıkarırdı ki Zühre, feleğin çevresinde dönerdi/dans ederdi. Hiç kimse kendini Zühre'den üstün gören, Nekîsâ'dan başkasını Bârbed'e eş bilmedi” (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî 1388: 255).

Hüsrev'in bezminde Nekîsâ, Hüsrev'in dilinden dört gazel söylemiş, Bârbed'in gazel ve makamla söylediği şarkılara da karşılık vermiştir (Nizâmî, Külliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî 1388: 256-263).

Gûsân, Partlar dönemi honyâger yani çalgıcıların genel adıdır. Bunlar aynı zamanda birer şair ve hanende olarak bilinmişlerdir. Yine bunlar, padişahların savaşlarına da eşlik etmişler, çeng çalıp şiir okuyarak ordunun moral gücünü yükseltmişlerdir (Boys, 1369: 37-53). Gûsân adı sadece *Vîs ü Râmîn*'de geçer. Mûbed'in bahçede bezm kurdurması, çalgıcı müzisyenlerin şarkı söylemesi bölümünde adı geçer:

“Şahlarşahi bahçede oturmuş, yanında da güzeller güzeli Vîs. Cesur Râmîn de onunla beraber oturmuş. Râmîn'in önünde Gûsân. Gûsân, yeni tarzda şarkı söyledi. Şarkılarında Vîs ile Râmîn'in halini gizledi” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 220).

Gûsân, ayrıca şah Mûbed'e bir de hikâye anlatır. Vîs ile Râmîn'in arasında var olan aşkı hiç çekinmeden söyler. Şahlarşahi Mûbed, çalgına döner ve Râmîn'i öldürmek için gırtlığını sıkır, hançerini kalbine dayar ve Vîs ile arasında bir şey olmadığına yemin etmesini ister (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 220-221).

3.3.3. Hâliğêrân//Aşçılar

Bezmdde bulunan ve hizmet veren bir diğer grup da “hâliğêrân” yani “aşçılar”dır. Hâliğêr, Pehlevî dilinde yemek pişirenler için kullanılan genel bir isimdir (Âmûzgâr 1376: 162):

“Şâh, hâlîgerâna dedi ki padişahdan bir şey gizlemek gerekmez. Tüm altın sofrayı önüne serdiler, yağlı ve tatlı tüm yiyecekleri de sofranın üzerine koydular” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/277).

“Kendi töresini soran kız, hâlîgerândan öncelikle sofranın kurulmasını istedi” (Esedî-yi Tûsî, Goştâsbnâme 1354: 27).

Aşçılar, hâlîgerân dışında “hûrişger” veya “sâlâr-ı hân” adıyla da mesnevilerde anılmışlardır:

“Hûrişger, dört ayaklı hayvandan ve kuşlardan ‘pişirilmiş’ her çeşit eti, birer birer sofraya getirdi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: I/47).

“Sâlâr-ı hâna, ‘huzura sofranın kur, bilginleri ve seçkinleri çağır’ dedi” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/51).

Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn ve İkbâl-nâme’de, hâlîger yerine “tabbâh” veya “tabbâhe” kelimelerini kullanmıştır:

“Ne güzel bir sofraydı. Tabbâh o fırının ateşinden böyle bir yemek ortaya çıkardı” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 276).

“Eli çabuk, becerikli tabbâhe, padişah için güzel bir yağlı ve şekerli yemekler hazırlar” (Nizâmî, İkbâl-nâme 1363: 152).

Şâhnâme’ye göre yeryüzünde ilk aşçılık görevini şeytan yapmıştır. Firdevsî, “Şeytanın Aşçılığı” başlıklı bölümde şunları söylemiştir:

“Şeytan, kendisi güzel sözlü, uyanık gönüllü, temiz görünüşlü bir genç ‘kılığına’ girip hemen Dahhâk’a yöneldi/yanına vardı. O, övgü dolu sözler söyledikten sonra O’na ‘ben temiz ve tanınmış bir aşçıyım. Padişah da ‘aşçılığa uygun görürse’ dedi. Dahhâk bu sözleri işitince onu arzusuna ulaştırdı ve yemek (pişirmesi) için bir yer yaptı. Şahın emri ile Şahın saray mutfağının anahtarı ona verildi” (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 23).

Şâhnâme’de, yaşadıkları dönemin önemli ve seçkin zahitlerinden olan iki genç aşçı daha yer almaktadır. Bunlardan biri temiz dinli Ermayil ve ileri görüşlü Germail’dir. Bunlar Dahhâk’ın omzunda çıkan yılanlara yedirilmek üzere her gece iki gencin Dahhâk’ın sarayına götürülüp orada öldürülüp beyinleri çıkarılarak yılanlara yedirilmesini önlemek amacıyla saraya aşçı olarak girerler, yemekleri ölçülü bir şekilde hazırlarlar ve iki gençten birinin hayatını kurtarırlar. Bu iki genç aşçının yaptığı işler anlaşılır ve sarayın celladları tarafından yakalanırlar. Öldürülmek ve beyinleri alınmak üzere aşçılara

teslim edilirler. Aşçıların bu manzara karşısında ciğerleri sızlar, gözleri kanlı yaşla ve kafaları kinle dolar. İkisinden birini öldürmekten başka bir yol bulamazlar. Birini öldürüp bir koyunun beynini çıkarıp öldürülen gencin beyniyle karıştırırlar. Aşçı olan diğer gencin canını bağışlayarak, kaçıp gizlenmesini, canını kurtarmasını salık verirler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1388: 28).

Erkek aşçılardan başka kadın aşçıların da saray mutfağında görev aldıkları görülmektedir. Enûşirvân'ın mutfağından sorumlu olan bir bayan aşçıdır:

“Kâhyalığın seçkin perde gerisinde temiz yaratılışlı ve ileri görüşlü bir kadın vardı. Şah Kısra ondan yemek istediğinde altından hazırlanmış bir sofraya kurardı” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VIII/129).

Aşçıların görevleri hem yemek pişirmek hem de sofraları şahlara layık bir biçimde donatmak, pişirilen yemekleri bezm için kurulan masalara getirmektir. Bezm sahibinin bir işaretiyle türlü türlü özel yemek ve tatlıları bezmde hazırlanan sofralara getirmek onların görevleriydi. Onlar, yemek sunumlarının bir protokol çerçevesinde yapılacaklarını bilirler. Ayrıca mevsimsel sebzelerin en taze ve sağlıklı olanlarından seçilip pişirileceğini ve sofraya uygun bir şekilde bezmin işleyişine paralel olarak yapılacağını da bilirler (İhsan 1383: 162).

Aşçılar sofrayı donatırken bezmi düzenleyenleri mahcup etmemek ve de bezme katılanların bezm sahibinin sofraya düzenlemesini dillerinden düşürmemeleri için bazı özel yetenekler kullanarak, bu yetenekleri sofraya yansıtmak için çaba sarf etmiş, görülmemiş şeyler ortaya koymuşlardır. Beyhakî, bu şekilde donatılmış bir sofradan bahsederek, aşçıların sofranın ortasına helvadan yapılmış bir köşk koyduklarını ve bu yapay köşkün feleğin evine kadar yükseldiğini yazmıştır (Beyhakî 1362: 540). Nâsır Husrev de Ramazan bayramı münasebetiyle Mısır sultanının düzenlediği sofrayı anlatır, dalları, yaprakları ve meyvesi şekerden yapılmış yapay bir turunç ağacı gördüğünü söyler (Veżînpûr 1362: 67).

Gerşâsbnâme'de, Gerşâsb için Hakan'ın bezminde aşçıların görülmemiş buluşlarının sofraya yansıtıldığını görmekteyiz. Bu sofrada şeker, bal, tatlı ve meyveden yapılmış askerler topluluğu ellerinde

kılıç ve mızraklar, diğer düşman grup askerleriyle savaş halinde olduğunu ve bir başka asker topluluğunun da avlandıklarını gösteren minyatür av ve savaş sahneleri yapay olarak sofraya yerleştirilmiştir (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 346).

Bezme aşçıların yanında unvanları “Çâşnîgîr” yani sofracı başı olan kişi de katılırdı. Bu kişinin görevi yemeklerin tadına ve lezzetine bakmaktır. Bunlar öncelikle bezme katılanların damak lezzetinden sorumluydular. Sofra kurulmadan önce yemeklerin tümünün tat ve lezzetini tadararak denemek onun aslî görevidir. Yemeklerin sağlıklı olup olmadığını kontrol etmek, sofraya sunulmasını uygun görmek de onun görevlerindedir. Onun kontrolünden geçen yemekler başta şah olmak üzere bezme katılanların yemeleri için sofraya getirilir ve gönül rahatlığı içerisinde yemekler yenilir:

“*Ey iyi bahtlı ve adil hükümdar; sen çâşnîgîrin tatmadığı yemeklere el sürme*” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: IX/149).

“*Gece uykudan uyandıığında çâşnîgîrin tatmadığı bir suyu içme*” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 266).

Bezmede hizmet veren sofracı başılar yani çâşnîgîrlere, tıpkı bezmin diğer hizmetçileri gibi oldukça güzel yüzlüler arasından seçilerek bu göreve atanırlar:

“O, parlak ay ışığına benzeyen çâşnîgîrin eliyle gülsuyu şerbetleri gönderdi” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 304).

Beyhakî, güzelliğiyle şöhret olmuş Sultan Mahmûd’un özel kölesi olan Nuştekin, Emir Muhammed zamanında hem sakîlik hem de çâşnîgîrlük görevi yaptığını yazmıştır (Beyhakî 1362: 409). Bazı özel günlerde hükümdarın yemeklerin tadına bakılmasını dini önderlerden/mûbedlerden istemiş. Bu durumda sofrada gez ağacı, hum bitkisi veya nar ağacından özel bir tören ve dua ile kesilen, ince daldan oluşan “Bersem” bulunurmuş. İran geleneklerinde bazı törenlerde yemekten önce bu ağaç dalları ele alınarak dualar okunurmuş. *Şâhnâme*’de sık sık padişahların Allah’ı övüp dua etme amacıyla yemekten önce ellerine Bersem aldıkları vurgulanır (Yıldırım 2006: 162). Nizâmî, bu İranî geleneği yani Bersem dalları eşliğinde çeşnicibaşının değil de mûbedlerin yemeklerin tadına baktıklarını *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde anlatmıştır:

“Yemek vakti gelince cihanın hükümdarı, mûbedden ‘Bersem ayini’nin yapılmasını istedi. Hüsrev, kurdurduğu her sofranın yemeğinde Bersem duasının ‘yapılmasına’ özen gösterirdi. Bersem ayini de çeşnicibaşının (yemeklerin tadına bakmasından) ibarettir. Mûbed, yemeklerin iyi olup olmadıklarını ‘kontrol ettikten’ sonra verdiği icazetle yemeğe başlanırdı” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 103).

3.3.4. Raksendegân//Dansçılar

Bezmin şahıslarından birisi de dansçılar olup bezme hizmet eden kişilerdir. Dans etmek; bir hüner, bir sanat grubundan kabul edilirdi. Dansçılar bezmin ayrılmaz ve gözde unsurlarındandır. Mesûdî, dansın sekiz çeşidini saydıktan sonra dansçılarda bulunması gereken özellikleri şöyle sıralar: “Son derece çevik ve ritme uygun hareket edecek bir yapıya/vücuda sahip olması gerekir. Boyu uzun olduğu kadar boynunu da uzun olmalıdır. Belinin de oldukça ince olması lazım. Parmakları yumuşak, ayakları zarif ve iki ayağının düzgün, tutarlı ve bağdaşım içinde hareket etmesi gerekir. Alt tarafı yuvarlak olan etekli bir elbise giymeli ve dans oyun listesi geniş olmalı” (Mesûdî, trs. : IV/225-226).

Emevî saraylarında meslekleri dans etmek olan erkek ve bayan dansçıların danslarını uygun müzik eşliğinde yaptıkları bilinmektedir (Dayf, trs. : 142; Hourani, 2002: 243-244). Rey Kethudası Kâtip Tahir, bezm bitiminden sonra bir geleneği bozduğu nedim ve köleleriyle sohbet ederek dansçıları oynatması sonucu hem makamından hem de görevinden uzaklaştırıldığını Beyhakî yazmıştır (Beyhakî 1362: 387-388).

Dansçılar, kendileri için hazırlanmış özel elbiseler, özel kıyafetler giyerek dans ederlermiş. Dansçılar hem erkek hem de genç kız kölelerden oluşmuş. Genç cariyeler ayak becerileriyle öne çıkmış ve değerli olmuşlardır. Bir cariyeye “elinden bir iş gelip gelmediği” sorulmuş. O cariyeye de “ayaklarımdan gelir” diyerek anlamlı bir cevap vermiş, usta bir dansçı olduğunu belirtmeye çalışmıştır (İbn Kuteybe 1930: IV/111).

Bezmede dans etmek her şeyden önce bir yetenek işiydi. Daha doğrusu dansın bir meslek olduğu ve bu mesleği de ancak o sanatla ilgilenenlerin başardığını görmekteyiz. Nizâmî, *Heft Peyker* mesnevisinin

“Behrâm’ın Pazartesi Günü Siyah Kubbe’ye Gitmesi ve Birinci İklim Padişahının Kızının Ona Hikâyeler Anlatması” bölümünde, düzenlenen bir bezimde dansçıların nasıl mesleklerine, yeteneklerine uygun hareket ettiklerini görmekteyiz:

Meydan dans için açıldı, daire şekli alındı. Ayaklar ‘dansa’ girince, eller de ‘dans’ koşusuna ‘hazırdı’. Mumları başları üzere bir yere koydular. Mum gibi de ayakta ‘dimdik’ durdular. Dansları bittikten sonra dinlendiler, ellerini şaraba götürdüler” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 164).

“Bir grup eğlenmede, bir grup at koşturmada, bir başka grup ‘şarkı’ dinlemede, başka bir grup da ayak dansı yapmada” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 43).

Dansçılar, “pâykûblar” yani “dans eden” adıyla anılmışlardır:

“Keşmir’li pâykûblar, tıpkı rüzgâr devî gibi danslarında takla atıyorlardı” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 409).

“Altı bin kuklacı, mutrib, pây-kûb ve oyuncakçı ustayı her şehrin köylerinde topladı ve onlardan nasiplenmek için ülkeye gönderdi” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 106).

“Bu gül yanaklı, beyaz tenli hem pâykûb hem de çalgıcı sana yaraşır” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 37).

Pâykûbdan ve “pây-bâzî” den başka *Heft Peyker*’de “dest-bend” kelimesi de kullanılmıştır. Destbend, bir grubun birbirlerinin ellerini tutarak bir arada dans ettikleri bir dans çeşididir.

“Bir saat destbend oynadılar, ‘sonra’ yeşillikler üzerine serilip kaldılar” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 300).

“Sabaha kadar tatlılar yiyip o peri yüzlüyle destbend oynadım” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 171).

3.3.5. Gulâmân, Kenîzân ve Peresterân//Köleler, Cariyeler ve Hizmetçiler

Bezimlerde hizmet amacıyla bulunan şahıslar arasında köleler, cariyeler ve uşaklar da vardır. Bunların çokluğu bezmi düzenleyenlerin büyüklüğünün ve gücünün göstergesi sayılmıştır. Hüsrev Pervîz’in on bin kölesi ve on iki bin cariyesi olduğu söylenmiştir (Gerdîzî 1363:

95). Mısır Fatîmi halifesi el-Hakîm Bîllah'ın sarayında on bin cariye ve kölesi yaşadığı rivayet edilmiştir (Râvendî 1357: III/553). Abbasi halifesi Mutasım'ın dört bin Türk köleye sahip olduğu, altın süslü kemerler taktıkları ve özel giysiler giyerek diğerlerinden görünüm olarak belirgin oldukları söylenmiştir (Mes'ûdî 1370: II/466).

“Kemerleri altın süslü Rûm köleler, altın gerdanlıkları uşaklar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IV/313).

“Kölelerin tümü kemer bağlamış, külah takmış, hizmetçiler de altın gerdanlıklara ve bileziklere sahip” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/55).

“Köleler ve cariyeler, büyük çadırın etrafında, ay halesi çevresindeki Süreyya yıldızı gibiler” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 128).

Bazen hükümdar kendi güç ve saltanatının büyüklüğünü göstermek için çeşitli ırklardan oluşmuş köle, cariye ve uşakları bezmi kuşatan büyük perdenin etrafında ayakta bekletirler:

“Etrafta gerdanları parlak Ayyuk yıldızı gibi Deylemli köleler, gönderlerin üstüne takılan hilâl kıvrımı gibi ‘başlarına’ külah takmışlar. Çadır önündeki siyah köleler, askerler için de siyah etek bağlamışlar. Habeşli siyahiler, Çinli güzeller, ay ile gece gibi birlikte düşüp kalkan arkadaş olmuşlar. Tahtın altındaki dar gözlü ‘Türk muhafızların’ kılıçlarından saba rüzgârı için geçiş yolu daralmıştı” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 355-356).

Şahın tahtının çevresinde yer alan bu köleler, hizmet eden diğer gruplar gibi güzellerden oluşmuştu. Bu güzel köleler, hoş giyimli, süslü ve bakımlı olmalarının yanında, öncelikle altın ve gümüş olmak üzere kıymetli taşlardan oluşmuş ziynet eşyası takınmışlardır:

“Rumlu köleler altın kemerler, hizmetçiler de altın gerdanlık takmıştı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IV/313).

“Kölelerin hepsi altın kemerli ve altın taçlı, hizmetçiler de altın taç takmış ve incilerle süslenmişti” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: III/55).

“Gönül çeken kırmızı çehreli köleler tahtın etrafında ayakta durmuşlar, kemer üstüne kemer takmışlar” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 95).

“Aya benzeyen peri çehreli bütün güzeller, şahın çevresinde saf tuttular” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 330).

“Zülüfleri yasemen kokulu peri çehreli güzeller ayakta padişahın önünde durmuşlar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/10).

Vîs ü Râmîn mesnevisinde de Mûbed Şah'ın bezminde toplanan güzel yüzlü bayanların etrafında güzel hizmetli uşakların bulunduğu görülür:

“Bu ay yüzlülerin etrafında binlerce güzel hizmetçiler toplandı. Çin, Türk, Rûm, Berberî güzelleri. Bu güzeller, menekşe zülüflü, gül yüzlü, yase-men göğslü idi. Her birinin boyu azat olmuş servi misali, saçlarının kıvrımlığı şimşir ve mersin ağacı gibi, her birinin inciden ve saf altından belleri üzerinde kemerleri, başları üzerinde de taçları var” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 44).

Bezme hizmet edenlerin büyük bir kısmının çalgı çalma ve şarkı söyleme yeteneklerine sahip oldukları da görülmektedir:

“O evde atmış hizmetçi vardı. Bunların hepsi de rebap çalıp şarkı söylüyor” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/24).

Bezmlerde hizmet edenler, giyimleri temiz, pahalı elbiselerin yanında göz kamaştırıcı “azde be-zer” yani altına batırılmış elbiseler giymiş, başlarında taç, kulaklarında küpe, boyunlarında inci gerdanlık, kollarında altın bilezik ziynet eşya takmış olarak bezmde boy gösterirler. Göz kamaştırıcı görünüşleri sayesinde dikkatleri üzerlerine çekerler:

“Hizmetçiler, küpeleriyle, cevher nakışlı taçlarıyla, inci gerdanlıkla...” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/341).

“Hizmetçiler her tarafta sıra sıra dizildi. Hepsinin elbiseleri ‘âzde be-zer’ gibiydi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/177).

Bezme katılımcılara hizmet verenler, bezm âdabına göre davranırlardı. Ciddi bir şekilde sadece görevlerine odaklanır, bezmin havasını bozacak davranış biçimleri sergilemezler. Dinlenme amaçlı oturma olmadığı gibi hiç kimseyle konuşmazlardı. Ayakta durmak onların asıl görevleri sayılmıştır.

“İşiltülü ve süslenmiş bezm cennete dönüşmüştü. Güzellerin önünde hizmetçiler ayakta duruyorlar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/172).

“Kulaklarında küpe, boyunlarında gerdanlıklarıyla hizmetçiler, altınlarla süslenmiş gül bahçesinde ayakta duruyorlar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/50).

3.4. Âdâb-ı Huzûr der-Bezm//Bezmde Geçerli Olan Usul

Gösterişli bezmelerde oldukça ince, bir o kadar da katı kurallar hâkim idi. Çeşitli sosyal gruplar, bezme katıldıkları için bunların oturma şekilleri farklı farklı olurdu. Her sosyal grup birbirlerinden ayrı oturur ve padişahla aralarında bir mesafe olmasına dikkat edilirdi. Sosyal grupların bireyleri makam ve mevkilerine göre padişaha ya yakın, ya da uzak oturlardı. Padişahın sağ tarafında ve sol tarafında oturanlar ileri mevki bir makama sahip kişilerdi. Bu oturma şeklinin çeşitli zamanlarda farklılık arz ettiği görülmüştür.

Cemşîd zamanında insanların yerleri ve makamları yaş ve yıl temeline dayanırdı. Yaşlı olanlar, Cemşîd'e yakın bir yerde veya yanında oturlarmış. Dahhâk zamanında zenginler, birikimli ve varlıklı olanlar daha üst taraflarda oturlarmış. Ferîdûn zamanında varlıklılar ve öncelikli olanlar, Kavûs zamanında akıllı ve hikmet sahipleri, Keyhüsrev zamanında kahramanlar ve liyakatli olanlar, Enûşirvân zamanında da şerefli kişiler, bezmin üst makamlarında, padişaha yakın bir yerde oturlarmış (Se'âlibî 1368: 16).

Şahın sarayındaki bezmelerde bazı şahısların yerleri daimidir, değişken değildir. Enûşirvân'ın saray bezmelerindeki oturma hakkında şöyle denilmiştir: "Onun tahtının arkasında sol ve sağ tarafında altın üç kürsü kurulmuştur. Bu kürsülerden biri Çin hükümdarı, diğeri Rûm hükümdarı, üçüncüsü Türk hükümdarı için hazırlanmıştır. Bu hükümdarlar İran sarayına geldiklerinde kendilerine ayrılan kürsülere oturlarmış. Bu üç kürsü, şahın tahtının yanında bulunmuş. Adı geçen hükümdarların dışında hiç kimseye o kürsülere oturma müsaadesi verilmemiştir. Enûşirvân'ın tahtı önünde altın bir kürsü bulunmuş, ona da veziri Bozorgmihr oturmuş. Daha aşağıda bir kürsüde toprak zenginleri ve ülkenin büyükleri belirlenen protokol sırasına göre oturlarmış. Bu oturuma kimse itiraz edemediği gibi padişahın gazabına uğrayan olursa da onun kürsüsü oradan kaldırmış" (İbn Belhî 1374: 112-113).

Câhız, bezmde bulunanların protokole göre oturma düzenini belirleyen, onları makam ve derecelerine göre taksim eden ilk kişinin Erdeşîr Bâbekân olduğunu söyler. Şah, bezmde perde arkasında oturmuş. Perdeden on arşınlık arayla ve hükümdarın sağından başla-

arak, bezme katılanlardan Şahzadeler, Gilân Melikleri ve seçkin insanlar, hükümdarın özel adamları, nedimleri, bilim adamları ilk grup olarak otururmuş. Bu tabakadan itibaren on arşın mesafede ikinci tabaka otururmuş. Bunlar merzbânlar, sarayda kalan bölgesel melikler ve kendine ait bölgesi bulunan sipehsâlardan ibaretmiş. Üçüncü tabakayı oluşturanlar, ikinci gruptakilerden itibaren on arşın mesafede otururlarmış. Bu gruptakiler, basit ve değersiz ailelerden gelmemeleri, kötü soylulardan sayılmamalı, adi işlerle meşgul olmamalı, bedensel arızalarının bulunmamaları, çok uzun veya çok kısa boylu olmamaları, bir sanatla uğraşmamaları gerekirmiş. (Câhız 1386: 93; Mes'ûdî 1387: I/209).

Bu üç tabakanın dışında bir başka tabaka grubu da şarkıcı ve çalgıcılardan teşkil edilmiştir. Bu gruptakiler, bezme katılan tabakalardan biri mukabilinde bulunurmuş. Birinci derecedeki çalgıcı ve şarkıcılar, şehzadeler mukabilinde, ikinci derece şarkıcı ve çalgıcılar da nedimler ve bilginler mukabilinde olacak şekilde tertibe tabi tutulmuşlardır (Câhız 1386: 94).

Çalgıcılar içerisinde de bir hiyerarşi olup her çalgıcı kendi ayarındaki grup çalgıcılarla bir arada bulunur ve diğer gruptakilerden ayrı olacak şekilde otururlarmış. Az da olsa bu gruptan birine emredilince, daha yukarı derecedeki çalgıcılara katılmış.

Şahın, adı "hurrembâş" olan ve seçkin kişiler arasından seçilen bir "perdedâr"ı bulunurmuş. Şah ile bezme katılanlar arasına onar arşın mesafeyle perdeler çekildiğinden dolayı, bu perde tertibinin sağlanması görevini "hurrembâş"lar sağlamış. Bunlar daha çok Gilân Melikleri'nin eğitim öğretim almış çocuklarından seçilirmiş. Padişah, bezme oturduğu zaman katılımcılar kendileri için ayrılan yerlere sessiz ve sakin oturduklarında "hurrembâş", şahın emri veya işaretiyle güzel bir ses ve nağmeyle bezmin icrasını başlatmadan önce katılımcıların tamamının duyabilmesi için sarayın en yüksek yerine çıkarak, yüksek bir sesle: "Ey dil! Kendini tut, kendine sahip çık, çünkü bugün hükümdarın huzurunda bulunuyorsun!" diye seslenir, sonra iner ve bezm başlarmış. Ayrıca Hurrembâş, şahın isteği doğrultusunda çalgıcıların yanına gider ve "Ey sen! Şu şarkıyı seslendir! Hey sen de şarkıyı

şu makâmından çal" diye emir verirmiş (Câhız 1386: 96; Mes'ûdî 1387: I/241).

Bezme katılanların uyması gereken bir başka usul de şahın güzel sakî ve kölelerine göz dikmemek, onlara bakmamaktır. Bu duruma uymamak edep dışı sayılmıştır. *Kâbüsnâme* yazarı bu hususta şöyle demiştir: "*Padişahın bezminde sakî gibi onun kölelerinin yüzüne bakma. Sana ne zaman kadeh verirse ve de kadehi alırsa onun yüzüne bakma, başın öne eğilsin. Kadehi alıp içip tekrar ona verirken yine onun yüzüne bakma. Zira padişah senin için kötü bir düşünceye sahip olmasın*" (Unsurul Me'âlî 1378: 205). Ayrıca *Kâbüsnâme* yazarı; Abbasî halifesi Memûn zamanında, kadılık görevinde bulunan ve adı Abdulmelik olan birinin halifenin bezminde şarap sunan sakîlerden birine göz kırpması ve bu durumun birkaç kez tekrar etmesi, ansızın Halife Memûn'un bunu görmesi üzerine, gözden düştüğüne dair bir hikâyesini anlatır (Unsurul Me'âlî 1378: 205).

Beyhakî, Türkistan'dan Gazneli Sultan Mahmûd'a gönderilen Tuğrul isminde zarif ve güzel bir köleden bahsederken şunları söyler: "*Bir gün Sultan Mahmûd, şarap içmek için başa geldi ve bezm kurdu. Ay yüzü sakîler ikişer ikişer hizmet ediyorlardı. Bu sakîlerden biri de kırmızı elbiseler içindeki Tuğrul idi. Tuğrul elinde kadeh, ayakta duruyordu. Mahmûd'un biraderi Emîr Yûsuf, gözlerini Tuğrul'un üzerinden ayırmıyordu ve ona âşık oldu. Her ne kadar çalıştı ise de gözlerini ondan ayıramadı. Emîr Mahmûd, kendinden geçmiş, âşıklık hali beliren kardeşinin bu durumunu gördü ve görmemezlikten geldi. Bir müddet sonra kardeşini yanına çağırды ve "şarap meclisinde bizim kölelerimize bakman hoş değildi" dedi ve ekledi: "Babama hürmetim olmasaydı seni hemen öldürürdüm". Sonra da "bu köleyi sana bağışlıyorum" diyerek köleyi ona verdi" (Beyhakî 1362: 252-253).*

Düzenlenen bezmlerde sakîlere farklı bir bakışla bakmak, beraberinde büyük bir cezayı da getirmiştir. Sakîlere yan gözle bakanların servetinin sultan tarafından alınıp söz konusu sakîye bağışlandığını Beyhakî, eserinde söylemiştir. Öyle ki Nûştekin isimli bir köleye yan gözle bakan nedim Bûnaîm'in mal varlığına el konularak adı geçen köleye/sakîye bağışlanmıştır (Beyhakî 1362: 253).

Bezme katılanların uyulması gereken kaidelere uygun hareket etiklerini görmekteyiz. *Vîs ü Râmîn* mesnevisinin "Mû'bed'in bahçede bezm kurdurması" bölümünde, şahlarşahı Mû'bed'in bezm usulünü nasıl uyguladığını görürüz: "Şahlarşahı bağda oturmuş, onun yanına güzeller güzeli Vîs Bânû, sağ tarafında özgür Vîrû, sol yanında cihanı süsleyen Şehrû, Râmîn onun yanına, Râmîn'in önünde şarkıcı müzisyenler oturmuş" (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 220).

Çin Hakanı, İskender'in onuruna verdiği bezmde hakanın usul gereği İskender'i kendisinin sağ tarafında bulunan altın tahta oturttuğunu *Şerefnâme*'de görürüz (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 409). Firdevsî, *Şâhnâme*'sinde bezm protokolüyle ilgili şu bilgileri verir. İsfendiyâr'ın düzenlediği bir bezmde İsfendiyâr, Rüstem'i sol yanına oturtur. Usul gereği Rüstem buna itiraz ederek, Behmen'den kendisi için İsfendiyâr'ın sağ tarafına bir kürsünün kurulmasını ister. İsfendiyâr emir verir ve Rüstem için altın bir kürsü getirirler (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VI/554).

Bezmlerde herkes sosyal durumuna göre kendisine ayrılan yerde oturmasına rağmen (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 256) bu düzenin az da olsa bozulduğu görülmektedir. Rüstem'in doğuşu üzerine bezm şenlikleri düzenlendiğinde büyükler ve küçüklerin bir protokol düzeyinde değil de "târupud" yani atkı-çözü gibi karışık bir pozisyonda oturduklarını *Şâhnâme*'de görmekteyiz:

"Bütün ova şarap ve neyle doluydu. Her köşede yüzlerce bezmi süsleyenler vardı. Zabulistân'da bir uçtan diğer uca her yer çalgıcılarla dolmuştu. Bu bezmde küçükler, büyüklerden aşağıda oturmuyordu. 'Davetliler' tıpkı atkı- çözü gibi (karışık) oturmuştu" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/ 206).

4. LEVÂZİM-I BEZM//BEZMİN GEREÇLERİ

Bezmin kendine özel/özgü alet ve gereçleri vardır. Bezmin görünümünün, konum ve pozisyonunun belirlenmesinde bunların rolü büyüktür. Gösterişli alet ve gereçlerden yararlanma, bezmin büyüklüğünü, ihtişam ve görkemini gösterir. Bu durum bezmi düzenleyenlerin refah seviyesi, servet ve varlıklarıyla yakından ilintili olduğu

kadar, maddi kültür seviyelerini de yansıtır. İbn Haldûn, zenginlik ve lüks isteği bir ülkenin ve insanının en doğal hakkıdır (İbn Haldûn 1369: I/267) dedikten sonra şöyle der: “Bir ulusun diğer bir ulusa üstünlüğü, servet ve varlığın/paranın ele geçirilmesiyle olur. Servet ve zenginliğin artışı, sert yaşam koşullarından kurtularak öteye geçme, zarif ve süslü eşyalara sahip olma, lükse yönelmedir. Sonra bu lüksün zorunlu olan adetleri de kazanılır. Yemeden içmeye, giyimden kuşama, kullanılan kaplardan serilen yaygıya kadar insanların ihtiyaçları hem değişir, hem de artar, çoğalır, lüksün ve zarafetin tüm çeşitlerine bir tutku başlar.” (İbn Haldûn 1369: I/267-268).

İbn Haldûn'un sosyolojik yaklaşımı, şahlar başta olmak üzere seçkin insanların düzenledikleri bezmlerle bire bir örtüşür. Bu kişilerin tertip ettiği bezmin alet ve gereçleri hep altındandır: “altın taht, altın sofraya, altın tabak, altın çatal ve kaşık gibi” şahların ve seçkinlerin altından özel eşyalar yaptırmaya yönelik davranış biçimleri sergilemelerinin, altına padişahların rağbet etmelerinin nedeni, altının eriyebilme özelliğine sahip olması, başka bir mücevherin bu özelliğe sahip olmamasından kaynaklanır. Buna “şâh-govherhâ-yı godâzende” denir. (Hayyam trs.: 67) Görkemli bezmlerde kullanılan alet ve gereçler şunlardır.

4.1. Mey

Mey/şarap bezmin en önemli unsurudur. Başka milletlerde olduğu gibi İranlılar arasında şarap içilmesi, eski dönemlere kadar uzanır. Sasanîler döneminde eğlence meclislerinde düzenlenen kutlamalarda içki de içiliyordu. Hatta Sasanîler zamanında İranlılar yılda bir günde o da Mihregân gününde aşırı derecede sarhoş olabilme hakkına sahiptiler (Yıldırım 2008: 514). Firdevsî, şarabın bulunuşunu Cemşîd'e nisbet eder. İlk şarap içenin Cemşîd olduğu söyler. Avfî, şarabın bulunuşunu şöyle anlatır: “Cemşîd, dört mevsim üzümden yararlanmak amacıyla suyunun alınmasını emreder. Bir gün gelir ve suyu alınan üzümleri kontrol eder. Üzüm suları acı bir tat verdiğini gören Cemşîd, üzüm sularını bir küpe doldurarak ağızlarını kapatır. Cemşîd'in cariyelerinden biri şiddetli baş ağrıları çeker, bu ağrıların geçmemesi onun canına kastetmesine neden olur ve küplerdeki zehir sanılan üzüm suyunu içer. Farklı bir dünya

hisseder, tadından zevk alır ve iyileşir. Sonra Cemşîd, bu zehir sanılan sudan içer, bazı hastalıkların tedavisinde onu kullanır” (Avfî 1374: 30- 31; Yıldırım 2008: 514).

Şarabın bulunuşu hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşler için şu kaynaklara bakılabilir: (Ravendî 1387: I/787- 788; Esedî Tüsî, *Gorşasbname* 1354: 308; Hayyam trs: 76; Lisân 1355: 47; Yıldırım 2008: 513-514).

Mesnevilerde şarabın bulunuşu hakkında bir bilgi verilmemiştir. Şaraptan ilk defa *Şâhnâme*'de bahsedilmiştir. Hûşeng'in öyküsünde; onun ateşi bulduktan sonra, dağ gibi büyük bir ateş yaktığı, bütün adamlarının etrafında topladığı, o gece şarap içtiği anlatılır:

“O gece şenlik düzenledi, şarap içti. Cihanı güzelliklere boğdu. Herkes onu andı, yadetti” (Firdevsî, Şâhnâme 1388: 15).

Mesnevilerde şaraba verilen veya şarap yerine kullanılan isimler daha çok "mey, bâde, mul, nebîd, bigmâz, râh, rahîk" gibi adlarla anılmıştır.

“Bâde ile dolu bir altın câm, bu câm ile özgür insanlar anıldı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/239).

*“Amul şehrine ordugâhu götürünce, bütün gece yemek yediler ve özgür insanlarla mul içtiler” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 364).*

“Cihan sahibi yüzünü nebîd câmına 'çevirdi' Bir kerede iki batman 'nebîd' içti” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/322).

*“Ey sakî gel! O reyhan kokulu râhı bana ver. Çünkü cennette olduğumu hatırladım” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 84).*

*“Behrâm'ın yüzü reyhan kokulu rahîki içince gül saçıcıların 'yüzü gibi' kırmızı oldu” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 234).*

Mey, hemen hemen her bezimde, bezmin mutlak ögesi olarak yer aldığı görülmektedir. Meysiz bezm olmaz. Şahların bezminde, kahramanların ve seçkinlerin düzenlediği bezimlerde, küçük veya büyük tarzda tertip edilen bezimlerde, en alt grup halk tabakasındaki insanların kurdukları bezimlerde, bezmin vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Mesnevilerde daha çok mey içilmiştir, az da olsa yasaklandığı da görülmüştür. Behrâm zamanında Kibrevî olan kişi aşırı derecede şarap içer, eve gideceği yerde bir köşede sızar kalır. Bir karga onun göz-

lerini oyar ve adam ölür. Bu haber Behrâm' ın kulağına ulaşınca o da mey/şarap içmeyi yasaklar (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/323):

"O vakit saraydan çağrı geldi ki ey akıllı ve güçlü şöhret sahibleri! Yeryüzünde halktan biri de olsa, şöhretli de olsa 'herkese' mey yasaklandı" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/323).

Bu yasağın ardından bir yıl geçer. Bir ayakkabıcının oğlu gerdek gecesinin sonunda kendini güçlü hissetmek için kimsenin haberi olmadan gizlice şarap içer, sonra evden çıkar gider. Padişaha ait aslanlar evinden bir aslan o sıralarda kaçmıştır. O kişi aslanın peşine düşer ve aslanı etkisiz hale getirir. Behrâm, bu macerayı duyunca tekrar mey içmeyi serbest bırakır (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: VII/325):

"Mûbed şöyle seslendi. Bu gün şarap helâldir. Bugün mey içmeyi tercih etmek gerekir" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1363: VII/325).

4.1.1. Sıfat-ı Mey//Meyin Özellikleri

Tercüme-i Takvîmu's-Sıhhat adlı eserde şarabın türleri, şarabın fayda ve zararları hakkında şunlar söylenmiştir: "Şaraplar koku, renk, tat, kıvam ve etki bakımından çeşitlidir. Beyaz olan şarapların harareti/ keskinliği daha azdır, hazmı daha çabuk olur, tatlı olur çabuk sindirilir ve mideyi yumuşatır." (İbn Batlân 1382: 115). Mey, mesnevi-lerde çeşitli yönlerden ele alınmış ve vasedilmiştir. Meyin bazı özellikleri ve sıfatı mesnevilerde ele alınışı şöyledir:

4.1.1.1. Rengi

Şarap daha çok kırmızı renkli olarak vasedilmiştir. Ergûvânî renkteki şarap da oldukça çok geçer.

"Kırmızı meyi ve kadehi getirdi. Önce cihan hükümdarının adını andı" (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: 342).

"Erganunun nağmelerine kulak veriyor, ergûvânî renkteki meyi içiyordu" (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 44).

Nizâmî, *Şerefnâme'* de şarabın rengini: "yakut"a, "şengref"e, "zer-i godahte"ye, "kukurd-ı surh"a ve "hûm"a benzetmiştir (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 365, 439, 351, 308, 256). Az da olsa sarı renkli şaraptan da bahsedilmiştir:

“Billûr kadeh ve zerd/sarı renkli meyin yansımından gökyüzü eyvanı ay ve yıldızlarla doldu” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 51).

“Ben, üç kere gülnâr ve sarı renkli yıllanmış parlak mey içtim” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VII/400).

4.1.1.2. Sâfi ve Zulâlî// Saf ve Zülâl Oluşu

Meyin bir başka özelliği de saf ve temiz oluşudur. Yıllanmış şarabın tortusu dibe vurunca yukarıda kalan kısmı saf ve temiz olur:

“İlk kadehin meyi halis ve saf olur, son kadehlerin meyi de tortulu olur” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 130).

“Ab-ı rûşen” ve “la’l-ı pâluğe” de saf ve temiz mey için kullanılır:

“Gel ey sakî! O lal-ı pâluğeği getir ve bu kederi yıka” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 150).

“O âb-ı rûşene benim için bak, ilgilen. Bu yaşamı ‘benim için’ diri, canlı yap!” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 508).

4.1.1.3. Dorohşendegî//Parlaklığı

Meyin parlaklığı da sık sık mesnevilerde yer alır:

“Cihân sahibi ‘hükümdar’, Çin hakarıyla birkaç gün huzur içinde parlak meyden içti” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 405).

“Billûr kadehteki parlak kırmızı mey, Behrâm Gûr’u mutlu etti” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VII/338).

Meyin parlaklığı onun “çerâğ” veya “sebçerâğ” olarak tahayyül edilmesine neden olur ve mey anlamında kullanılır:

“Gel ey sakî! O muğanın sebçerâğını getir. Benim üzerimde inilti ve fer-yat kalmasın” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 257).

“Akşam olunca her ova ve sahrada her elde çerâğ kadehi vardı (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 242).

Bu parlaklık az da olsa “ciğer-kûşer-i âftâb” şeklinde de düşünülmüştür:

“Mey değil san ki, gevheriyle hem ateşi hem de suyu yaratan ciğer- kûşe-i âftâb’dur” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 424).

4.1.1.4. Hoş-büyü//Güzel Kokulu Oluşu

Mesnevilerde şarabın güzel kokulu oluşu onun “müşk-bû” “reyhân- sirişt” ve “kâfur-bû” gibi sıfatlarla tavsif edilmesine neden olmuştur:

“Sana misk kokulu ve kırmızı renkli, parlak ve hoş şarap sunayım” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 239).

“Gel ey sakî! O reyhan kokulu şarabı bana ver ki cennette olduğum hatıramaya geldi” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 84).

“Kadehe kâfurî kokulu şarap dökelim bu ‘üzüntü’ deryasından ‘kadeh’ kayıklarıyla kaçalım” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 354).

Mey, güzel kokusu sebebiyle gülsuyuna da benzetilmiştir:

“Ey sakî! O gül suyuna benzeyen meyi üzerime dök, saç ki uykuya dalayım” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 381).

“O gül suyu gibi olan gül renkli taze mey, baştan derdi, içimizde kederi götürdü” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 498).

*Nevrûznâme’*de zararı def etmek için şaraplardan bazıları tavsiye edilmiştir. Tavsiye edilen şaraplar, gül suyu ve kâfurla karıştırılmış (Hayyâm trs: 73-74): Sasanî hükümdarı Hüsrev Pervîz’in misk harcamalarının altmış ölçek olduğu söylenmiştir. Bunun yirmi ölçeği yenilecek ve içileceklere, yirmi ölçeği şaraphaneye ve geri kalan yirmi ölçeği de kapkacak yıkamak için hizmetçi evine gönderilmiştir. (*Mucmelüt Tevârih*, 1317: 80). Miskten hem şarap içiminde hem de tas ve tabağı yıkamada yararlanılmış. Aşağıda da şarabın misk ile karıştırılması, misk ve gül suyuyla bardak-tabakların yıkanmasına işaret ediliyor:

“Bütün cevher ve zaferanı döktüler, mey ile miski karıştırdılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/89).

“Akîk ve zebercerdi onun üzerine döktüler, meyi misk ve anberle karıştırdılar” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: I/170).

4.1.1.5. Telhî//Acılık

Meyin kabul gören özelliklerinden biri de acılığıdır:

“Güzel Şîrîn, acı meyi alınca; o acılıktan ve tatlılıktan cihan sarhoş oldu” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 64).

“Acı şarab kadehinden ‘Hüsrev’ sarhoş olunca, hikâye anlatımı yeniden Şîrîn’e düştü” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363:103).

Kaynaklarda şarabın acılığının artması için, ona acılık özelliği kazandıracak olan “sabr” bitkisi de ilave edildiği söylenmiştir (Mes’ûdî 1370: II/488). Bu yüzden adı geçen bitki “acı ilaç” olarak adlandırılmıştır:

“Gel ey sakî! Özellikleri olan o şarabı bana ver. Kişiyi baygın yapan ilaçtan bana ver. O, acı ilaçla kendimden geçeyim, belki kendimi unuturum” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 32).

Bu yüzden acılık, bezmde “nukl”un yani mezenin bulunmasını zaruri kılar:

“Bir bezm süslemek için padişah, emir verdi; şarap, meclis ve nukl/meze istedi” (Nizâmî, Şerefnâme 1363:339).

“Gel ey sakî! Beni meyke sarhoş yap. Şarap verdiğiinde nukl/meze de elim ver” (Nizâmî, Şerefnâme 1363:133).

Bezmde nukl verme de artık gelenek haline gelir:

“Köşelere yakut ve zümrüdden yapılmış nukl-dân/meze kapları yığın yığın konulmuştu” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 356).

“Karend, yemek sofraları hazırlanmasını çevresine de nukl-dân’ların ‘konulmasını’ emretti” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 295).

Nukl, günümüzde şarabın yanında verilen “meze” olarak adlandırılır ve şarabın ağızlarına vereceği acılığı azaltmak için kullanılır. Her şarap kadehinin yanına özel bir nukl/meze konulmuş: ilk kadeh: güzel gül kokusu, ikinci kadeh: meyve kurusu, üçüncü kadeh: bitki reçeli, dördüncü ve beşinci kadeh: iki çeşit yemek, altıncı kadeh: yeterli yiyecek, yedinci kadehde: bedeni yağlamak ve uyumak için yağ verilen nukullarmış. Mezeler, yaz mevsiminde taze meyvelerden, kış mevsiminde de kuru meyvelerden oluşur. Fars edebiyatında daha çok şeker, fıstık, badem, kuru üzüm meze olarak yer almıştır:

“Güzel gözü, taze kırmızı dudağı, badem ve şekerden olan bezmin nuklunu hatırla” (Hâcû-yi Kirmânî 1369: 80).

“Sana şahlara layık meze olarak fıstık ve üzüm yaraşır. Ağız hazinesini yeniden aç ve insanlara bir miktar sun!” (Emîr Hüsrev Dihlevî 1380: 833).

Şarabın yanında meze/nukl verilme geleneğinin varlığı ve bunun zorunlu oluşunu gösteren en güzel delillerden biri de Ferruhî' nin tegazzülünde dile getirilmiştir. Ferruhî âşık olduğu veya ilgi duyduğu erkek çocuktan şaraptan sonra buse ister ve ona badenin yanında meze/nukl geleneğini hatırlatır:

“Ey çocuk benim gönlümü hoş edeceksen kadehten sonra öpücük vermek gerekir. Meze, bade ile beraberdir. ‘Mademki’ badeyi veriyorsun, meze de ver. Uzun süreden beri bu âdeti koyan koydu. Kaç zamandır kadeh ve öpücükle beni sarhoş etmedin, bana mutluluk vermedin” (Ferruhî-yi Sistânî 1371: 45).

Âşıklar bezminde nukldan/mezeden maksat, busedir. Başka bir ifadeyle buse, meze yerine geçer:

“Şarap kadehini kaldırıp içtiği her zaman, bûse nuklu (sanki) şeker tadıyordu” (Gorgânî, *Vis ü Râmîn* 1371:190).

“Mey içtikçe sevgilinin dudağını kendi ‘dudağı’na doğru çekiyordu. Meyden sonra ‘onun dudağı’ mey renkli şeker tadıyordu” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 190).

Bazen nukl/meze, tatlı sıfatıyla birlikte kullanılır:

“Ateşe tapanların şarabıyla canımızı kuvvetlendirelim. Âşıklara yaraşır şarap ve mezeler hazırlayalım. İçki acı olsa da tatlı meze vardır. Tatlı mezeyi sofraya koyalım, şarabı elimize alalım” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 165).

4.1.1.6. Kohenî//Eskilik, Yıllanmışlık

Mey ne kadar çok bekletilirse ona rağbet fazlaşır. Acılığı ve keskinliği içenleri daha çok sarhoş yaptığı için, yıllanmış/kohenî şarap tercih edilir:

“Senden kohenî nebîd istedim, onunla sohbeti süslemek istedim” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: VII/377).

“Kırmızı ve sarı renkli şaraptan, yıllanmış şarap daha iyidir. Şimdi yıllanmış şarap, yeni şaraptan daha hoştur” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354:442).

Yıllanmış şarap için “sâl-horde” tabiri de kullanılmıştır. Seçkin insanlara altın veya billur kadehler içinde yıllanmış/sâl-horde şarablar sunulduğu mesnevilerde yer almıştır:

“Sarı ve Gülnar renkli şara ile üç batman sâl-horde şarap içti” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VII/400).

4.1.1.7. Tondî ve Tîzî//Sertliği ve Acılığı

Hoş, güzel şarap, sert ve acı olmalıdır. Onun daha çok sarhoş edici bir özelliği vardır. Sertliği ve acılığı su dökülerek azaltılabilir. *Nevrûznâme'* de “Eğer ihtiyaç duyulursa sıcakkanlı insanlar, bu şarabı içmek için onu gül suyu ve su ile karıştırırlar. Ta ki ziyan olmasın” diye yazılmıştır (Hayyâm trs: 73).

“Niçin kadehe su ekliyorsun; yılanmış nebîddin sertliğini kırıyorsun” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/266).

“Peşûten şarap içene şöyle dedi: su katılmamış şarap câmını getir” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/266).

Şaraba su katılmadığı sürece o şarap sertliğini ve acılığını muhafaza eder. Böyle şaraba yani su katılmamış şaraba “nâb” yani “saf” sıfatı verilir, onun değeri daha çok olur, kıymeti artar:

“İmparatorun câmında nâb şarap bazen doluyor, bazen boşalıyor” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 155).

4.1.1.8. Hâmî//Doğal Haldelik

Meyin üçte biri geride yani aşağıda kalsın diye onu fazlaca kaynatırlar. Böyle kaynatılan meyin verdiği sarhoşluk derecesi de azdır. Ham şarap yani işlenmemiş mey, kaynamış meye oranla daha fazla rağbet görür, kıymeti artar:

“Câm getiriniz diye büyüklere emir verdi. Kaynamış meyin yerine hâm/saf mey getiriniz diye buyurdu” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: VI/265).

“Hâm şaraptan gönül alevlenirse sakî, dolunay gibi haşmetli görünür” (Nizâmî, Heft Peyker 1363: 176).

“Bazen hâm şarap içerdî, bazen gözyaşını şarap yapar, kadehe dökerdi” (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 167).

Meyin doğal halindeki saf durumu belirtmek için “hûn-ı hâm” yani saf kan ifadesi kullanılır.

“Eğer mey kadehinden alevler yükselirse, bizim işimiz hûn-ı hâm gibi olgunlaşır” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 298).

Mesnevilerde şarabın “husrevî”, “husrevânî” ve “şâhvâr” gibi sıfatlarla da tavsif edildiği görülmüştür (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/10;VI/ 327).

“Üç câm husrevânî şarap içti, düşünceye daldı, baş uykuya yöneldi” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/260).

“Hüsrev’i seven tüm kahramanların ellerinde hüsrevânî bade var” (Firdevsî, *Şâhnâme* 1375: V/10).

4.1.2. Zurûf-ı Mey//Şarap Kapları

Şarap, kap denilen araçla içilir. Şarap içmek için çok çeşitli kaplar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ratl, kadeh, sâgar, sürâhî, hum, kâs, kâse. Bu kaplar genellikle altın, gümüş, bakır ve seramikten yapılmıştır. Kurutulmuş bal kabağından, öküz veya boğa boynuzundan yapılan şarap içme kapları da vardır. Bu kaplardan yararlanma ve kapların seçiminde farklı tercihler yapılmıştır.

Sasanîlere kadar İranlıların, derinliği az olan bakır kaplarla şarap içme adetleri varmış. Daha zarif kaplarla içme geleneğini sürdürenler de bilinmektedir. Câm, şarabın rengini daha iyi gösterir. Düz, yassı bir hale sokulmuş musattah bir camda şarap gül renginde görülür. Derin camlarda şarabın rengi koyu kırmızı olur. Öküz boynuzundan yapılan şarap kaplarının iki özelliği varmış. Birincisi, el işçiliğiyle ondan zarif kadehler yapılmış. Onun inceliği ve zerafeti daha çok olurmuş. İkincisi de dayanıklılık gücünün olması. Boynuzdan yapılan kapla şarap içenler, onu yere düşürdüklerinde kırılmazmış. Fakat cam, yere düştüğünde kırılmalar olabilirmiş. Dolayısıyla cam bardakla şarap içenler onun kırılma özelliğinden dolayı bir kerede başlarına dikip içme zorunluluğu varmış (Pertovî 1369: 1070)

Şahların bezminde bulunan kaplar, çok göz alıcıdır. Bu göz alıcı şarap kapları altın ve gümüşten yapılmıştır. Sasanîler döneminde bunlara rağbet oldukça çokmuş. Bu kaplar çeşitli desen ve nakışlarla süslenirmiş. Şah tasvirleri, av yeri tasvirleri, bezm tasvirleri kadehin içine ve dışına nakşedilirmiş (Rızâ. 1356: 9) Hâfız'ın aşağıdaki ifadeleri bu durumu yansıtır.

“Sakî, renk renk şarabı piyâleye döktü. Kedûda/Kadehte güzelce görülen nakışlara, desenlere bir bak!” (Hâfız Şîrâzî 1368: 111).

“Kadehteki bütün bu resimler, süslü nakışlar; sakînin yanak parıltısının câma yansımından ortaya çıktı” (Hâfız Şîrâzî 1368: 151).

Gerşâsbnâme’de büyük bir kadehten söz edilmiştir. Gerşâsb onu kendi eliyle yapmış, onun bir tarafı bezmdeki Cemşîd tasvirleri, diğer tarafı kahramanların resimleri ve kendi savaşlarının tasvirleriyle süslemiş:

“Gerşâsb, on görkemli câm yaptı. Onda çeşit çeşit cevherler bulunuyordu. O câmun bir yüzünde Şâh Cemşîd’in bezmdeki taç ve sarayı, diğer yüzünde ejderhalarla nasıl savaştığını ‘gösteren’ kendi resmi resmedilmişti. Bezm kurduğu her vakit de on batmanlık câmu isterdi” (Esedî-yi Tûsî, Gerşâsbnâme 1354: 322).

Mesnevilerde şarap içmek için kullanılan şarap kapları şunlardır:

4.1.2.1 Câm

Şarap içmek için kullanılan kapların en tanınmış camdır. Bütün mesnevilerde ondan çok bahsedilmiştir. Cinsi, rengi, ölçüleri, neden yapıldığı sıkça yer almıştır. Câm, şarap içilen bir kap olarak çok çeşitlidir. Bu çeşitler şunlardır: *“câm-ı zerrîn, câm-ı sîmin, câm-ı yakut, câm-ı pîrûze, câm-ı billûr, câm-ı sifâlîn”*

“Elinde nergis gibi câm-ı zerrîn var. Yürüyen şimşir gibi yerinden kalktı” (Gorgânî, Vis ü Râmîn 1371: 190).

“Siz kındaki kılıçları çıkarıp kırmızı şarap câm-ı sîmîni getirdiniz” (Fırdevsî, Şâhnâme 1375: V/383).

“Şimdi elde câm-ı billûr var. Gönlünün muradınca sürekli mutlu ve sarhoş ‘ol’” (Gorgânî, Vis ü Râmîn 1371: 308).

“Câm-ı sifâlîn, onun can şarabıdır. O seramik câmun yeri toprak kokusu reyhandır” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 57).

“Bir câm-ı yakût, saf miskle, bir başka câm-ı pîrûze de gül suyu ile dolu” (Fırdevsî, Şâhnâme 1375: II/125).

“Yedi hafta işler yolunda gidince de mey, câm-ı yakut ve mey içenleri istedi” (Fırdevsî, Şâhnâme 1375: IX/123).

Bal kabağından/kedûdan yapılan şarap kapları, daha çok aşağı seviye tabaka gruplarının kullandıkları kaplardır:

"Yaşlı kadın, Rüstem'e 'Eğer sen, şarap arzu ediyorsan, şarap var. Hem de eski kedûda var'" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/126).

Kaplar, parlaklık yönünden de ele alınmıştır. Parlaklıkları ya kehribar/kehrubâ ya da sarıdır:

"O parlak câmı/kabı eline aldı. Önce Kâvus' un adını andı" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/161).

"Gökyüzünde Merih yıldızı nasıl parlıyorsa yeşil renkli câmin içinde de kırmızı şarap 'öyle' parlıyordu" (Ayyûkî, Varka vü Gülşâh 1343: 10).

"Gel ey sakî! Şarabı, kehribar renkli seramik kaba dök" (Nizâmî, Şeref-nâme 1363: 483).

"Tehemten sarı renkli câmdaki kırmızı Bâbil şarabını misafirlere doğru (tutarak) içti" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/161).

Kapların ölçüleri birbirinden farklıdır. Bazı kaplar bir gemi veya bir kayık ölçüsündedir. Bu kaplar, diğer kaplardan daha büyüktürler. Şekil itibarıyla de gemiye benzerler. Şairler "şarap gemisi" veya "şarap sandalı" ifadesiyle bir taraftan içinde şarap olan bir kabı gemiye ya da sandala benzetirken, diğer taraftan kabın/câmin bir türünü de söylemiş olurlar:

"Şarap câmlarına kâfur kokulu şarap dökelim. Bu 'sıkıntı' deryasından sandala benzeyen! şarab câmlarıyla' kaçalım" (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 354).

"Behrâm, bir gün cennete benzeyen bahçesinden gemi şeklindeki şarap kabıyla yola koyuldu" (Nizâmî, Heft Peyker 1363: 464).

"Şarap câmlarına kâfur kokulu şarap dökelim. Bu 'sıkıntı' deryasından sandala benzeyen! şarab câmlarıyla' kaçalım" (Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn 1363: 354).

"Behrâm, bir gün cennete benzeyen bahçesinden gemi şeklindeki şarap kabıyla yola koyuldu" (Nizâmî, Heft Peyker 1363: 464).

Klasik Fars şiirinde de gemi veya sandala benzeyen ve içinde şarap bulunan kaplar, sık sık kullanılmıştır.

"Gemi şeklindeki şarap câmını getir. Çünkü sevgilinin yüzü olmaksızın her göz köşesinde gönül gamından bir derya oluştu" (Hâfız Şîrâzî 1368: 369).

“Şâh, sandala benzeyen şarap kabını zaman zaman alır, gül ‘mevsiminde’ bezme ve meclise gider” (Unsurî 1363: 71).

Şarap câmlarının üzerinde az da olsa şahların isimlerinin yazıldığı da olmuştur. Bu yazım biçimi daha çok kahramanlık serüvenlerinde karşımıza çıkarlar. İstenmeyen kahramanın adını şarap câmında yazılı olduğunu gören kişi, rahatsız olur ve elinde içmek için tuttuğu şarap câmını yere atar. Behrâm’ı istemeyen kişi eline aldığı şarap câmında onun ismini görünce, huzursuz olur ve kabı yere atar:

“Bezmede bir şarap câmı vardı. O câmda Behrâm’ın adı yazılmıştı. Hükmüdar emir verdi, câmı yere çaldılar, herkes onu gönlünden uzaklaştırdı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: IX/195).

Şâhnâme’de Keyhüsrev’e ait özel bir şarap câmindan bahsedilmiştir. Keyhüsrev, cihanın sırlarını bu şarap câmına/kadehine bakarak gördüğü yazılıdır. Firdevsî “Keyhüsrev’in Dünyayı Gösteren Şarab Câmında Bîjen’i Görmesi” başlığı altında bu câmdan ilk kez söz eder. Şâhnâme’ye göre İran’ın tanınmış kahramanlarından Bîjen, Efrâsiyâb tarafından yakalanıp bir kuyuya atılır. Keyhüsrev bu şarab câmına/kabına bakarak Bîjen’in sağ olduğunu ve bir kuyuda baş aşağı tutulduğunu, oğul hasretiyle yanan Gîv’e haber verir. Gîv de Rüstem’e bir mektup yazarak oğlunun kurtarılmasını ister. Rüstem de gider, Bîjen’i kuyu zindanından kurtarır (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/42).

Keyhüsrev’in bu şarap kabına “câm-ı gîfî-numây” yani dünyayı gösteren şarab câmı/kabı denilmiştir. Konuyla ilgili Şâhnâme’de şu bilgiler yer almıştır. “Kutlu nevrûz gelince, Keyhüsrev’in şarab câmına da ihtiyaç duyuldu. Kaybolan Bîjen’in hasretiyle beli iki büklüm olan kahraman Gîv, üzüntülü bir şekilde Keyhüsrev’in sarayına gider. Keyhüsrev, Gîv’i hiç böyle görmemişti. Şâh, Rûm kumaşından yapılan bir elbise giyer, Tanrıya şükreder, yalvarır ve o parlak şarap camının üzerine dualar okur. Sonra kalkıp sarayına giderek başına Keyâniyân tacını takar” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/42-43). Keyhüsrev tacını takip tahtına oturur ve “câm-ı gîfî-numây”ı eline alır. Olay, Şâhnâme’de şöyle anlatır:

“Keyhüsrev, eline bir şarap câmı aldı. O kabın/câmın içinde yedi ülkeyi gördü. Yüce feleğin bütün zaman ve işaretlerini, bütün her şeyin nasıl ve niçin ‘olduğunu’ gördü. ‘Deniz dibindeki’ balıktan hamel burcuna kadar bir

baştan bir başa her şey o şarap câminin içinde görünüyordu. Keyvân, Behrâm, Nahîd, Güneş ve Aslan 'burcu'. Ayın altındaki 'parlaklık', üstündeki karalık, o şarap câminin/kabının içindeydi. Büyüden anlayan cihan padişahı gelecekte olacak tüm olayları bu parlak câmda gördü" (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/43).

Klasik Fars Edebiyatında bu câm/kab: "câm-ı cihânumâ, câm-ı cihânân, câm-ı Keyhüsrev" ve özellikle de "câm-ı Cem" olarak geçer. Bu tabirler, irfani veya gayr-i irfanî olarak ele alınmış ve işlenmiştir (Mu'in 1368: I/345; Christensen 1377: 457).

İskendernâme' de bu şarap câmindan bahsedilmiştir. İskender, Serîr kalesine gider, orada Keyhüsrev'in tahtına oturur ve onun cihânı gösteren parlak şarab câmindan şarap içer ve şarap câmını tahtının üzerine bırakır, atar. Nizâmî de Keyhüsrev'in şarap kabı/câmı firuze renklidir (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 329).

Keyhüsrev'in kadehinde var olan yazılar ve çizgiler mesnevilerde "hatt-ı câm", "hatt-ı sâgar" terkibiyle karşımıza çıkar ve "müsel" denilen bir yazı stili buradan doğarak edebiyatta kullanılır:

"Meyhane piri bir muamma okuyordu. Dün gece sonunda ne olacak diye 'şarap' câminin üzerinde yazılıydı" (Hâfız Şîrâzî 1368: 307).

"İki âlemin sırrını sâgardaki yazıdan okuyan her kimse, Câm-ı Cem'in rumuzlarını bu yoldaki nakışlardan anladı" (Hâfız Şîrâzî 1368:119).

Nizâmî, *İkbâl-nâme'* de Keyhüsrev'in şarap kabına göndermede bulunur ve onu "câm-ı gîfî-numâ" olarak görür:

"Bu câm-ı gîfî-numâya/dünyayı gösteren şarab câmına bak, Allah'ın dünyada 'yapacaklarının' ne olduğunu öğrenmek istiyorsan, bak da gör!" (Nizâmî, İkbâl-nâme 1363: 283).

Câmın dışında mesnevilerde şarab içilen kablara verilen başka isimler ile bu kapların birçok çeşidi de yer almıştır. Bunlar şunlardır:

4.1.2.2. Eyâğ

Şarap kabı, şaraba kadehi (Muhammed Pâdşeh trs: I/512). Eyâğ, mesnevilerde şarap içilen bir kap olarak geçer. *Gerşâsbnâme'* de billurdan yapıldığı ve onunla sarı renkli şarap içildiği görülmektedir:

“Billur eyâğ içindeki sarı şarap, temiz suda yansıyan ışık gibiydi” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 425).

4.1.2.3. Bâluğ

Gergedan veya inek/boğa boynuzlarından yapılan şarap kadehi (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: I/806) Bâluğ, *Anendrâc*’da “bâliğ” olarak yazılmıştır. (Muhammed Pâdşeh trs. : I/586). *Gerşâsbnâme*’de Hüsrev’i seven seçkin insanların düzenlenen bezimde ellerinde kadeh olarak tuttıkları şarap içilen kabın adı “bâluğ” ismiyle anılır:

“Hüsrev’i seven çok sayıdaki büyüklerin ellerinde bâluğ ve tekûk vardı” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 425).

4.1.2.4. Bulbul

Şarap kadehi (Muîn, *Ferheng-i Fârsî* 1360: I/565) *Şâhnâme*’de Zuvâre’ nin içmek için eline verilen kadehin ismi “Bulbul”dur (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: II/161).

“Zuvâre, bulbulu eline alınca, hemen Keykâvus’u andı, yadetti” (Firdavsî, *Şâhnâme* 1375: II/161).

4.1.2.5. Bulbule

İçine şarap dökmek için bakırdan imal edilmiş boru testi (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: I/1010) bu kelime “bülbül” kelimesiyle aynı beyit içinde kullanılarak, çeşitli kelime oyunları yapılır:

“Bülbül, toplulukta bülbüle olmuş, keklük gibi ağzında kahkalar parçalıyor” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 302).

“O iki sarhoş bülbülün sesinden bütün bülbüle kırıldı” (Nizâmî, *Leylâ vü Mecnûn* 1363: 95).

4.1.2.6. Bulbulî

Şarap kadehi (Muîn, *Ferheng-i Fârsî* 1360:566) “Ellerinde ne de çok şarap dolu bulbuli vardı. Sen ovanın baştanbaşa gelinciklerle dolduğunu sanırdın” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 242) denilerek bu şarap kadehinin adına yer vermiştir.

“Ey sakî! Bulbulî'nin tamamını Bâbil meyinde doldur” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/161).

4.1.2.7. Pîl-pâ

Şarap içmede kullanılan büyük bir kap (Muîn, *Ferheng-i Fârsî* 1360:I/956) Bu kelimeyle de fil kelimesi birlikte kullanılarak, çeşitli söz oyunları yapılmıştır.

“Pîlpâdan şarap içince, fil şeklindeki gürzümler filleri izledim” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 112).

4.1.2.8. Tekûk

Topraktan veya bakırdan yapılan üzerinde çeşitli, özellikle de hayvan resimleri bulunan, şarap içmek için kullanılan bir kap (*Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: III/1860). *Gerşâsbnâme*'de bu şarap içilen kabın hem adı hem de neden yapıldığı zikredilmiştir.

“Hüsrev'i seven binlerce büyüklerin ellerinde inek boynuzundan yapılmış 'baluğ' ve billûrdan imal edilmiş 'tekûk' vardı” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 425).

4.1.2.9. Hom/Honb

Ağzı kapalı, gövdesi silindir şeklinde büyük kiremit kap (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: IV/2823) Şarabın içine döküldüğü, bulundurulduğu, saklandıdığı bir kabın adıdır ki küp olarak da bilinir. Mesnevilerde oldukça çok geçer:

“Kale kapısı keder kapısıyla kapatılmış hom'un ağzı da tövbe ile kırılmış” (Esedî-yi Tûsî, *Gorgânî, Vîs ü Râmin* 1371: 192).

“Ey sakî! Yaşlı köylülerin honb'unda 'bulunan' süt ve bal gibi olan şarabı kadehin içine dök” (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 75).

4.1.2.10. Çemâne

Şarap kadehi (Muîn, *Ferheng-i Fârsî-i* 1360: I/1312).

“Onun gözleri nar tanesi yaşlar yağıdırıyor. Sanki çemâne'den şarap dökülüyor” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 185).

4.1.2.11. Ratl

Bir ağırlık ölçüğü olan ratl, hem şarap kadehi, hem de mecazen şarap anlamında kullanılmıştır (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: IV/3639).

“Birbiri ardına parlak ratl’lar sunarak, hükümdarı uyutuyordu” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 281).

“Sarhoş gönül, şaraba karşı hırslı olur. Bundan dolayı oldukça fazla ratl, pek çok sâğar tekrar tekrar içer” (Gorgânî, *Vîs ü Râmîn*: 287).

4.1.2.12. Sâgar

Şarap içilen bir kabın adıdır (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: V/3984) Mesnevilerde yaygın kullanılır.

“Padişâh, iki-üç sâgar şarap içince, yüzü gül gibi kızardı” (Nizâmî, *Heft Peyker* 1363: 115).

“Gönül çelen Vîs, bu sözleri işitince, dostun anısına sâğar’ı dolduruyordu” Gorganî, *Vîs ü Râmîn* 1371: 190).

4.1.2.13. Surâhi

Genellikle dar ve kıvrımlı, kulplu ve şişeden yapılmış bir testidir (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: V/4721).

“Şahın bezminde surâhî’den ‘şarap’ dök diye söylenemez, kavga da yapılamaz” (Nizâmî, *İkbâl-nâme* 1363: 249).

“Surâhî’yi şarapla doldurtuyor, şarapla cihana hayat veriyordu” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 44).

“Kırmızı surâhî’ler, sakînin elinden gülererek: ‘Yaşasın bu hayat’ dedi” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 128).

Sürâhînin şişeden yapılmış olması, ona istenilen şeklin verilmesine neden olur. Bundan dolayı mesnevilerde çeşitli şekillerde yapılmış sürâhiler karşımıza bolca çıkar. *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde horoz şeklinde bir sürâhi görürüz. Horoz şeklinde algılanan sürâhî ile horoz arasında bir bağlantı kurulmuş, onun ötüşü ve bağırmasıyla horozdan yapılmış sürâhî bağırması birbiriyle ilintilendirilmiştir.

“Surâhî bir horoz gibi yapılmış. Fakat vaktinde öten bir horoz” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn*, 1363: 97).

“Horoz şeklindeki surâhî, horoz ‘gibi’ çoşuverdi/ötüverdi, şarabın çoşku-suyla: ‘afiyet olsun’ dedi” (Nizâmî, Şerefnâme 1363: 256).

4.1.2.14. Tâs

Piyâle, kadeh (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: V/4839). Bir içecek kabı olan tâs, işlevsel olarak kullanılmış ve şarap içiminde kullanılan bir alet olarak sadece isim olarak mesnevilerde yer almıştır (Nizâmî Şerefnâme 1363: 256).

“O, bir şarap tâs’ını eline aldı, güzel bir şekilde Tanrıyı andı” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: II/98).

4.1.2.15. Kadeh

Şarap içmede kullanılan bir başka kab da kadehtir. Şarap içiminde kullanılan küçük kadehtir (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: VI/5492). Kadeh, iki ratl veya beş ratl arasında bir ölçeğe sahip olması, onun özelliklerinden biriymiş (İhsân 1383:139). Mesnevilerde bir özellik arz etmeden sadece şarap içiminde kullanılan bir kap olarak geçer (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/10; Nizâmî, Şerefnâme 1363: 155).

“Mey, kadeh’in içinde Yemen akiki gibi ‘parlıyor’, önlerinde lale ve nesteren” (Firdevsî, Şâhnâme 1375: V/10).

4.1.2.16. Kınîne

Şarap kabı (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: VI/5597). Mesnevilerde sadece işlevsel olarak adı geçer, şarap içilen bir kabın ismi olarak zikredilir:

“Kırmızı renkli şaraptan kınîne ağladı, nây/ney inledi, câm güldü” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1371: 332).

4.1.2.17. Kâs

Şarap kadehi, kâse (Hasan Enverî, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: VI/5685). Kâs, diğer şarap içiminde kullanılan kablardan biri olarak mesnevilerde bu isimle anılmıştır. (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn*, 1363: 414):

“Böylece, gecedan bir kısım geçinceye kadar, durmadan neşeyle bir kâs’tan şarap içti” (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn* 1363: 388).

4.1.2.18. Kâlih

Kabaktan yapılmış ve şarap içmede kullanılan bir kap çeşidinin adıdır (*Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: VI/5893).

“Onu gördü, kendi tahtına oturdu. Biri, huzura boynuzdan ve kabaktan yapılmış bâluğ ve kâbihi ‘sundu” (Esedî-yi Tûsî, *Gerşâsbnâme* 1354: 421).

4.1.2.19. Nısfî

Orta ölçekli şarap kadehi (*Ferheng-i Bozorg-i Sohen* 1386: VIII/7844). Sadece isim olarak yer alır (Nizâmî, *Şerefnâme* 1363: 340).

KAYNAKÇA

- Affî, Rahîm, *Esâtîr ve Ferheng-i Îrân der-Novîştehâ-yi Pehlevî*, Tahran 1374 hş.
- Attâr, Ferîduddîn, *Dîvân-ı Attâr*, (nşr. Takî Tefezzulî), Tahran 1374 hş.
- Avfî, Muhammed, *Cevâmi’ul Hikâyât*, (nşr. Cafer Şîâr), Tahran 1374 hş.
- Ayyûkî, *Varka ve Gulşâh* (nşr. Zebihullâh Safâ), Tahran 1343 hş.
- Bahâr, Melikuşşuarâ, “Fehleviyât yâ Terânehâ-yı Millî”, *Bahâr ve Edeb-i Fârsî* (nşr. Muhammed Gulbîn), Tahran 1351 hş.
- Belamî, Ebu’l Fazl, *Târîhnâme-i Teberî*, (nşr. Muhammed Ruşen), Tahran 1363 hş.
- Berûmend, Saîd Cevâd, *Cur’afeşânî*, Tahran 1385 hş.
- Beyhakî, Ebu’l Fazl Muhammed b. Hüseyin, *Târîh-i Beyhakî*, (nşr. Kâsım Ganî), Tahran 1362 hş.
- Câhız, Ömer b. Bahr, *Âyîn-i Kişverdârî der-Îrân ve İslâm*, (trc. Habibullah Nevbaht), Tahran 1386 hş.
- Christensen, Arthur, “Câm-ı Sîhrâmîz” *Nomûnehâ-yı Nohistîn-İnsân ve Nohistîn-Şehryâr der-Târîh-i Efsânehâ-yi Îrâniyân*, (trc. Jâle Amûzgâr-Ahmed Tefezzulî), Tahran 1377 hş.
- Christensen, Arthur, *Îrân der- Zemân-i Sâsâniyân*, (trc. Reşîd Yasemî), Tahran 1370 hş.

- Damgânî, Menuçehrî, *Dîvân-ı Menûçehrî Damgânî*, (nşr. Muhammed Debîrsiyakî), Tahran 1384 hş.
- Dayf, Şevkî, *Târîhul Edebi'l-Arabi/Asru'l-İslâm*, Kahire trs.
- Dıraht-i Âsûrîk*, (trc. Mâhyâr Nevvâbî), Tahran 1363 hş.
- Dihhodâ, Alî Ekber, *Lugatnâme*, Tahran 1372 hş., I-L.
- Dihlevî, Emîr Husrev, *Dîvân-ı Emîr Husrev Dihlevî*, (nşr. İkbâl Selâhuddîn), Tahran 1380 hş.
- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*, Tahran 1386 hş.
- Firdevsî, Ebul Kâsım, *Şâhnâme*, (nşr. Saîd Hamîdyân), Tahran 1375 hş.
- Firdevsî, Ebul Kâsım, *Şâhnâme-i Firdevsî*, (nşr. Julius Mohl), 1388 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *Heft Peyker*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *İkbâl-nâme*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *Kulliyât-ı Nizâmî-i Gencevî*, (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1388 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *Leyla vü Mecnûn*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gencevî, Nizâmî, *Şerefnâme*, (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1363 hş.
- Gerdizî, Ebu Saîd Abdulhay, *Târîh-i Gerdizî*, (nşr. Abdulhay Habîbî), Tahran 1363 hş.
- Gorgânî, Fahrüddîn Esad, *Vîs ü Râmîn*, (nşr. Muhammed Rûşen), Tahran 1371 hş.
- Gurvî, Alî, "Sayd ve Âdâb-ı Ân der-Şâhnâme-i Firdevsî", *Huner ve Merdum*, s: 153-154, Tahran 1353 hş.
- Hosrevî, Zehrâ, *Şî'r-i Şikâr der-Edeb-i Arab*, Tahran 1383 hş.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi* (trc. Yavuz Alagun), İstanbul 2002.
- İbn Batlân, *Tercume-i Takvîmus Sihat*, (nşr. Gulâmhüseyn Yûsufî), Tahran 1382 hş.
- İbn Belhî, *Farsnâme*, (nşr. Mensûr Restiğâr Fesâyî), Tahran 1374 hş.

- İbn Cevzî, Abdurrahmân b. Alî, *Kıssa ve Kıssagüyyî Der İslâm* (trc. Mehdî Muhabbetî), Tahran 1386 hş.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân, *Mukaddime-yi İbn Haldûn*, (trc. Muhammed Pervîn Gonâbâdî), Tahran 1345 hş.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Uyûnul Ahbâr*, Kahire 1930.
- İbn Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, (nşr. Muhammed Rızâ Teceddüd), Tahran 1381 hş.
- İhsân, Muhammedİsfahânî, Ebul Ferec, *el-Egânî*, (nşr. Abdussettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1965.
- Kılıçlı, Mustafa, *Sadrul İslâm ve Emeviler Döneminde Gmâ*, Erzurum 1993.
- Kirmânî, Hâcû, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Hâcû Kirmânî*, (nşr. Ahmed Suheyl Hansârî), Tahran 1369 hş.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988.
- Lisân, Hüseyin "Şi'r ve Şarâb", *Yağmâ*, s: 29, Tahran 1355 hş.
- Mekkî, Muhammed Kâzım, *Temeddun-i İslâmî der Asr-ı Abbâsiyân*, (trc. Muhammed Sipihrî), Tahran 1383 hş.
- Mesûdî, Hüseyin b. Alî, *Murûcu'z-Zeheb* (trc. Ebûl Kâsım Pâyende), Tahran 1370 hş.
- Meşhûn, Hasan, *Târîh-i Mûsikî-yi İrân*, Tahran 1373 hş.
- Mevlânâ, Celâluddîn Rûmî, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, (nşr. R. A. Nicholson), Tahran trs.
- Mez, Âdâm, *Temeddun-i İslâmî der Karn-ı Çehârom-i Hicrî*, (trc. Alî Rızâ Vekâletî), , Tahran 1362 hş.
- Mostevfî, Hamdullah, *Târîh-i Gozîde*, (nşr. Abdurrahmân Nevâî), Tahran 1364 hş.
- Mucmelut Tevârih*, (nşr. Melikuşşuara Bahâr), Tahran 1318 hş.
- Muîn, Muhammed, "Şomâre- i Heft ve Heft Peyker-i Nizâmî", *Mecmû'a- i Makâlât*, Tahran 1368 hş.
- Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1360 hş., I-VI.
- Nefîsî, Saîd, *Târîh-i Temeddun-ı İrân-ı Bâstân*, Tahran 1383 hş.

- Nizâmülmülk, Ebul Hasan, *Siyerül Mulûk*, (nşr. Cafer Şiâr), Tahran 1364 hş.
- Oşîderî, Cihângîr, *Dânişnâme-i Mezdiyesnâ*, Tahran 1371 hş.
- Pâdşeh, Muhammed, *Ferheng-i Câmi'-i Fârsî/Anendrâc*, (nşr. Muhammed Debîrsiyakî), Tahran 1363 hş.
- Râvendî, Morteza, *Târîh-i İctimâ'î-yi Îrân*, Tahran 1357 hş.
- Râvendî, Muhammed b. Alî, *Rahâtu's-Sudûr ve Âyetu's-Surûr*, (nşr. Muhammed İkbâl) Tahran 1364 hş.
- Rengçî, Gulâmhüseyn, *Gul ve Giyâh der Edebiyyât-ı Manzûm-i Fârsî*, Tahran 1372 hş.
- Rızâ, İnâyetullah, "Berresî-yi Câmiaşinâsî-yi Îrân Pîş ez İslâm", s: 19, Abân 1356, 1356 hş.
- Rûdekî, *Dîvân-ı Rûdekî*, (nşr. Cafer Şiâr), Tahran 1378 hş.
- Sâbî, Hilâl b. Muhsin, *Rusûmu Dâru'l-Hilâfe*, (trc. Muhammed Rızâ Kedkenî), Tahran 1346 hş.
- Se'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed, *Yetîmetü'd-Dehr*, (nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Kahire 1956.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed, *Târîh-i Se'âlibî/Ahbâr-i Mulûk-i Furs*, (trc. Muhammed Fezâ'ilî), Tahran 1368 hş.
- Selmân, Mesûd-i Sa'd, *Dîvân-ı Mes'ûd-i Sa'd*, (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1374 hş.
- Semerkindî, Nizâmî Arûzî, *Çehâr Makâle*, (nşr. Muhammed Kazvînî), Tahran 1369 hş.
- Sistânî, Ferruhî, *Dîvân-ı Hekîm Ferruhî*, (nşr. Muhammed Debîrsiyakî), Tahran 1371 hş.
- Sitâyışger, Mehdî, *Vâjenâme-yi Musîkî-yi Îrân*, Tahran 1374 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i İşârât-ı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1377 hş.
- Şîrâzî, Hâfız, *Dîvân-ı Hâfız*, (nşr. M. Kazvînî-K. Ganî), Tahran 1368 hş.
- Şîrvânî, Hâkânî , *Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî* (nşr. Ziyâuddîn Seccâdî), Tahran 1374 hş.

Tûsî, Esedî, *Goştâsbnâme*, (nşr. Habîb Yağmâyî), Tahran 1354 hş.

Unsurul Me'alî, Keykâvus b. İskender, *Kâbûsnâme*, (nşr. Gulâmhüseyn Yûsufî), Tahran 1375 hş.

Vezinpûr, Nâdir, *Nâsır Husrev*, Tahran 1362 hş.

Yakût Hamevî, *Mu'cemu'l Buldân*, Beyrut, trs.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi*, İstanbul 2008.

Yıldırım, Nimet, *İran Edebiyatı*, İstanbul 2012.

Zeydân, Corcî, *Târih-i Temeddun-ı İslâm*, (trc. Alî Cevâhir kelâm), Tahran 1382 hş.